

**IPARI TÁJ-A LEHETŐSÉG!
MEZŐHEGYES MAGTÁRAINAK HASZNOSÍTÁSI
LEHETŐSÉGEI**

TARTALOM

BEVEZETÉS.....	2
MEZŐHEGYES TÖRTÉNETE.....	4
MEZŐHEGYES TELEPÜLÉSSZERKEZETE	11
SZEMES TERMÉNYEK ÉS TÁROLÁSUK	14
MEZŐHEGYES MAGTÁRAI ÉS ZABSILÓI.....	22
RÉSZLETES BEMUTATÁSOK	29
<i>Központi magtár</i>	29
<i>Gluzek Gyula elevátor magtár</i>	33
ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZAT MEZŐHEGYES MAGTÁRAIRÓL	37
ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZAT MEZŐHEGYES ZABSILÓIRÓL	38
RÉGI MAGTÁRAK HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI	39
<i>Dunaszekcső, magtár felújítás-Az eredeti szerkezet teljes egészében való visszaállítása</i>	41
<i>Eger, magtárfogadó-belső tér átalakítása vendéglátó funkciókhoz</i>	42
<i>Bóvdaszilas, MagtArt-belső tér átalakítása kiállítóterként</i>	42
<i>Lengyelország, Gliwice- kortárs elemek megjelenése a külső formálásban: hasznosítás loft lakásként</i>	43
<i>Mosonmagyaróvár, Futura magtár- külső kortárs elemek megjelenése a formálásban: hasznosítás élményközpontként.....</i>	44
<i>London, Abbey Road Riverside ipartelep- nagyobb léptékű kortárs bővítmeny:</i>	45
<i>Tallin, Rottermann ipartelep- a teljes átalakítás nagy kortárs bővítmennyel:</i>	47
<i>CAIAXA fórum-szélsőséges átalakítás</i>	48
<i>Nyírbátor- az "átalakítás" egy különleges esete.....</i>	50
ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZAT RÉGI MAGTÁRAK HASZNOSÍTÁSÁRÓL	51
KÖVETKEZTETÉSEK	52
SZAKIRODALOM:	54
KÉPEK FORRÁSA.....	56

BEVEZETÉS

Dolgozatom témája Mezőhegyes, mint ipari-mezőgazdasági táj, azon belül elsősorban a település régi, jelenleg kihasználatlan magtárai. Párát közülük a hasznosítási lehetőségeinek szempontjából is megvizsgálom.

Mezőhegyes rendkívül érdekes és egyedi város mind gazdaságában, mind történelmében, mind településszerkezetében és építészetében. A települést 1785-ben alapították (újra), akkor még, mint Birodalmi Ménesintézetként. A birtok gyors kiépülése után hamar az ország egyik legjobb méntelepévé vált, a XIX. és a XX. század fordulójára pedig ménese és gazdasága világhírnévre tett szert.

Településszerkezete különösen érdekes a ménesparancsnokság körül kialakult városközponttal és az azt övező külső majorsági területekkel. Építészetileg is kiemelkedik a környező települések közül: a barokktól a modernig valamennyi építészeti stílus képviselve van épületállományában. Épületei nagy része (csaknem 53) műemlék, vagy annak javasolt. A város városmányos az UNESCO világörökségi listán egyedi XVIII.-XIX. századi mezőgazdasági épület együtteseire.

Az eddigi felmérések, dokumentációk (pl.: 1994, Ménesbirtok Zrt. Műemléki védelem alatt álló épületei) Mezőhegyes értékes épületállományáról meglehetősen hiányos képet adnak, a legutóbbi 2012-es örökségvédelmi hatástanulmány sem teljes. A hiányokat a BME Ipari és Mezőgazdasági Épülettervezési Tanszéke szervezésében, felmérő tábor keretében igyekeztünk pótolni 2015 nyarán. Ennek során az egyes majorságok bejárásával deríthettük fel jelenlegi épületállományukat, valamint a helyiek elbeszéléseiből és levéltári kutatásokból kaphattunk némi képet arról, hogy mi volt egykor és mi van most. Mivel a központ épületállománya viszonylag jól dokumentált elsősorban a majorságokra koncentráltunk. Engem főleg az 57-es major elevátor magtárának romjai fogtak meg, így kezdtem kutatni a mezőhegyesi magtárak után. Forrásként sokat segítettek az alaprajzi, metszeti, homlokzati tervek az elevátor magtáról, a központi magtárról, és az 57-es major ív-pillérsoros magtáráról, melyek az 1994-es felmérési dokumentációban megtalálhatók. Sőt a helyi levéltárban való kutatásaink során jó pár XVIII.-XIX. századból származó eredeti tervet is találtunk, köztük egy A. Zellenka által aláírt magtártervet, ami a Kamarápusztai kerületközponti magtárát ábrázolja.

Sajnos a tábor során tapasztaltak is mutatják, hogy a nagy gazdasági átalakulás milyen rossz hatással volt és van a XVIII.-XIX. századi értékes majorsági épületállományra: az épületek egy része elpusztult, vagy kihasználatlanul, a megsemmisülés határán áll, karbantartásukra nem sok gondot fordítanak. Köztük nem egy igen értékes és megmentésre érdemes épület is

van, műemléki felújítást azonban csak a városközpontban végeztek az 1980-as évek elején. A majorságokban levő épületek nagy része lepusztult, siralmas állapotokat mutatnak, felújításuk eredeti funkciójukban nem lenne költséghatékony, de a jelenleg üresen álló, dűledező épületek egyéb hasznosítása sem megoldott.

Dolgozatomban megvizsgálom Mezőhegyes történetét, gazdaságát, kiemelten foglalkozom a város és majorságai hosszú idő óta használaton kívül helyezett régi, értékes, de meglehetősen elhanyagolt állapotú magtáraival. Utóbbiaknál elsősorban azt vizsgálom, hogy az épületek tömegkialakítása, szerkezete, terei, esetleg technológiája és a felhasznált anyagok alapján milyen lehetőség merülhet fel azok hasznosítására, akár más funkcióval. A régi magtárak rendkívül sok lehetőséget hordozhatnak ugyanis magukban, egyszerű, ritmikus kialakításuk és tágas tereik révén. Több példa is akad hasznosításukra az országon belül és a nagyvilágból is. Ezeket a példákat főként internetes forrásokból merítettem, kortárs építészetéről szóló magyar és idegen nyelvű cikkekből.

A mezőhegyesi magtárakon kívül a szemes termények tárolásának lehetőségeit is megvizsgálom, melyhez főleg a népi építészet köréből találtam forrásokat, de a leghasznosabb Aggteleki-Bujanovics Endre könyve volt a magtárakról. A magtárak, vermek, magtornyok 1846-ban jellemző működéséről szóló könyv, bár mai szemmel kicsit nehéz nyelvezetű, mégis rengeteg hasznos információt tartalmaz, pár érdekes példát is felsorol, ezek közül azonban alig van olyan, ami ma is áll.

Kutatásaim eredményeként remélem tudok szempontokat adni a mezőhegyesi magtárak hasznosítási lehetőségeiről szerkezeti kialakításuk, formálásuk és a nagyvilági példák alapján. A dolgozat remélem egyben előtanulmányként is szolgál tavasszal esedékes diplomamunkámhoz, melynek során az egyik mezőhegyesi magtár hasznosítását szándékozom kidolgozni.

MEZŐHEGYES TÖRTÉNETE

Mezőhegyes területe rendkívül kedvező természeti-környezeti adottságokkal rendelkezik, földje az egyik legjobb minőségű termőföld a Kárpát-medencében, így nem csoda, hogy már az őskor óta lakott volt, amit számos régészeti lelet is bizonyít. A település külterületén található egy ősi kunhalom is.¹

A XIV. -XV. századra több, zömében magyarok lakta falu alakult ki ezen a területen: Mezőhegyes, Csatókamarás, Komlósfecskés, Fűperreg, Kovácsháza, Árokos. Ezeknek a falvaknak a nevei a későbbi Mezőhegyes területegységeit is jelölik.

Mezőhegyes nevét, mint község először 1421-ben említí írásos emlék, akkor még Mezewheges néven. A falu a török időkig sokszor cserélt gazdát, a török pusztítások során azonban teljesen eltűnt a középkori Mezőhegyes. 1785-ös újraalapításáig végtelen pusztaságként volt számon tartva a vidék.

1702-ben a terület ismét az Állami kincstár tulajdonába került az Új Szerzemények Bizottsága révén. A kincstár sokáig csak bérbé adta a területet legeltetésre. Mezőhegyes "újraszületésére" a birodalmi ménés alapításakor került sor 1785-ben. A Ménésintézet alapító rendeletét 1784 december 20.-án írta alá II. József császár.²

A ménés létrehozására egyrészt a hadi lóerő utánpótlás miatt volt szükség, másrészt a császár a parasztok és a köznép számára is biztosítani akarta a jó vérvonalú lovakat; a parasztok kancájukat egy ideig ingyen fedeztethették és egyéb kedvezményeket is kaptak.

A ménés első parancsnoka - aki egyben a mezőhegyesi ménés létrehozását is javasolta a császárnak- Csekonics József lett. A parancsnoknak 20 éves pályafutása során nagy szerepe volt a mezőhegyesi ménés és általában a magyar lótenyésztés felvirágztatásában³; Ő válogatta össze az alapállományt, és dolgozta ki először az itteni tenyésztés körülményeit: a lovak tartása szilaj volt,

1. II. József császár (1741-1790)

2. Csekonics József kapitány-tábornok (1757-1824)

¹ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

² Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

³ Id. Csanádi István: Mezőhegyesi Műemlékek és emlékezések, Mezőhegyesi Ménésbirtok Rt., Mezőhegyes, 1996

azaz az állatok a szabad ég alatt legelhettek egész nyáron, csak télen kaptak némi kiegészítő takarmány-ellátást. Így rendkívül szívósak és kitartóak lettek, ráadásul felnevelésük jóval olcsóbb volt az istállózó tartású társaiknál.⁴

Az alapítást követően, 1785 tavaszán megkezdték a telep kiépítését. A terveket a bécsi Katonai Építészeti igazgatóság készítette, a kivitelezést Hacker pesti építő vállalkozása végezte két katonai mérnök, Kohlofer és Le Fevre irányításával⁵. Ekkor épültek a mai Mezőhegyes legkorábbi épületei. Az épületek a maguk idejében a legkorszerűbbnek számítottak, szellősek voltak és tágasak. Az építkezések a kor technológiájához képest rendkívül gyorsan folytak. Alig 13 év alatt felépült a birtok alap-épületállománya, beleszámítva egy két éves megtorpanást az 1788-as újabb török háború miatt.⁶

A méneshirtok irányítása a kezdetekben katonai rendszerű volt; a Bécsi Főhaditanács felügyelte. Az első lakók is az iderendelt katonák voltak családjaikkal, illetve a nagyszámú lóállományt ellátó személyzettel⁷. Mind a gazdaságot, mind a ménest mind a hadi ügyeket a parancsnokok irányították, majd 1807-ben a gazdaság és a ménes ügyeit külön választották: az előbbi élére jószágigazgatót neveztek ki, az utóbbi maradt a katonai parancsnokok kezén. Ekkor indult meg az a folyamat, melynek során a gazdaságot igyekeztek egyre belterjesebbé tenni.

Mezőhegyes 1789. március 20.-án vált várossá annak eredményeképp, hogy II. József megadta a telepnek a vásárjogot, amit évente kétszer tarthattak meg; minden év október és április első napján.

A török, majd nem sokkal később a francia háborúk során rengeteg ló és vágómarha került a birtokra, mivel Mezőhegyes látta el a hadsereg remonda szükségletét. A hirtelen megnövekedett állatállományt azonban nem tudták már rendesen tartani, a túlszűfoeltség miatt az állatok közt különböző fertőzések terjedtek, rengeteg állat pusztult el. A járványok új istállók és egy állatkórház megépítését tették szükségessé. 1815-ben a birtokot katonai törzsménessé nyilvánították; így már nem kellett folyamatosan pótló méneseket biztosítani a harcokhoz, zavaró tényező nélkül koncentrálhattak a lehető legjobb lovak kitenyésztésére.

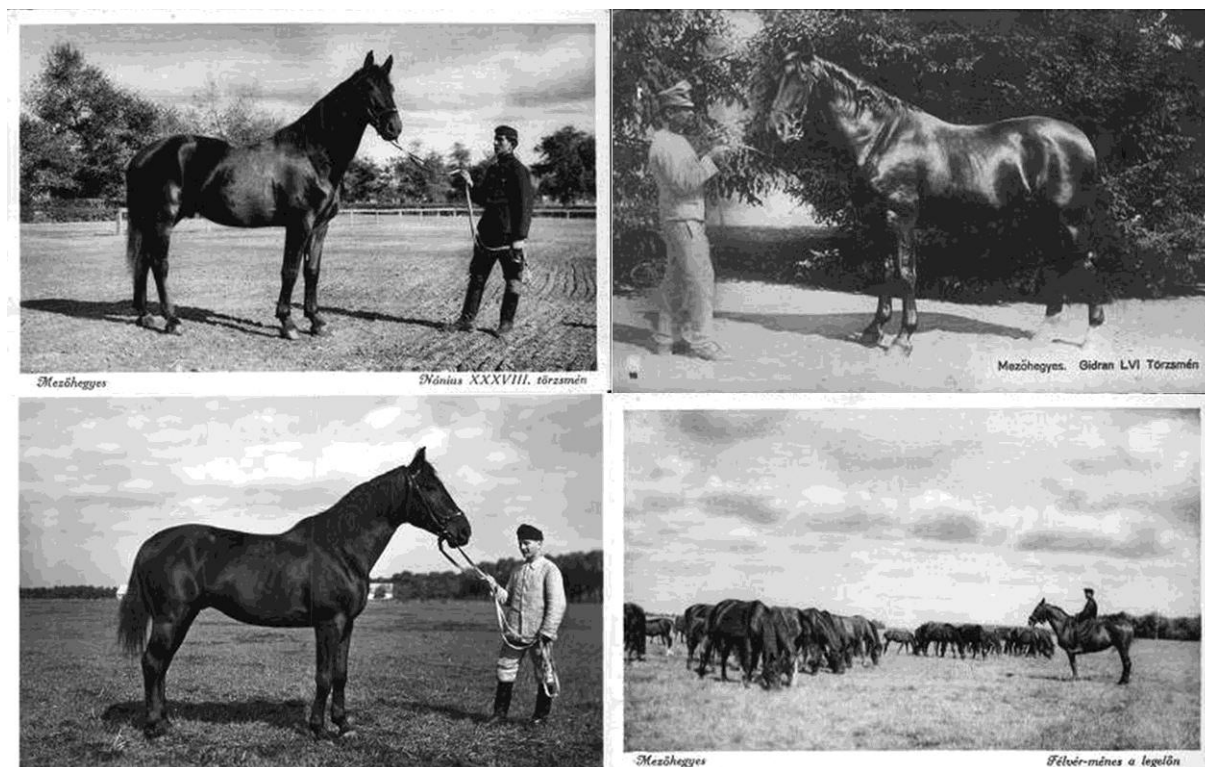
⁴ Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

⁵ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

⁶ Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

⁷ Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009

A XIX. század első felében tenyésztették ki a mára messze földön híressé vált három mezőhegyesi ménesfajtát; a Nóniust, amely később a város címerállatává vált, a Gidrant és a Furioso-North Star félvért. Mindegyiket elsősorban hadi célokra tenyésztették, de a gazdaság számára is ideális felépítésű lovak voltak⁸

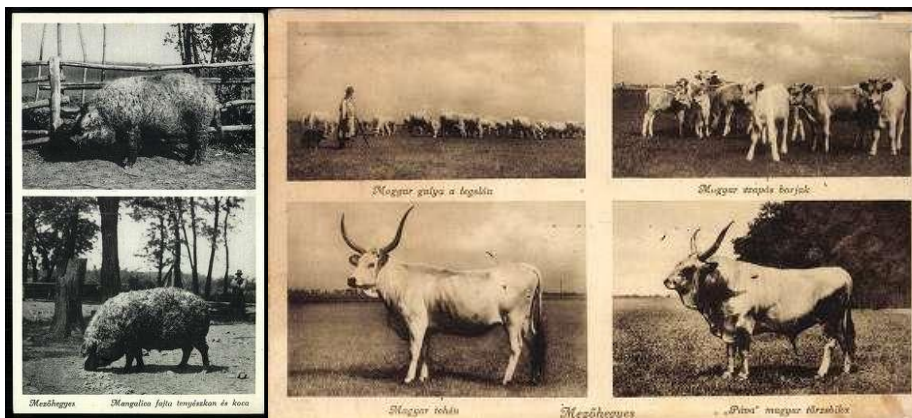

3. Mezőhegyesi lófajták régi képeslapokon: Nónius, Gidram, Furioso, Félvér-ménés a legelőn

Az 1848-49-es forradalom és szabadságharc a Mezőhegyesen szolgáló, hazai érzelmű katonákat is arra készítette, hogy beálljanak a honvédseregbe, a birtok ideiglenesen a forradalmi magyar kormány kezébe került, közben az itteni osztrák tisztek a kivárára rendezkedtek be: a szabadságharc leverésével az osztrák hadsereg megszállta a várost, a magyar érzelmű személyzet egy része viszont tiltakozásul megszökött. A harcok utáni időszakban a ménés élete ismét mélypontra került, mivel a beteg állatokat megint ide szállították, a járványok miatt az állomány csaknem egy negyede elpusztult.

⁸ Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

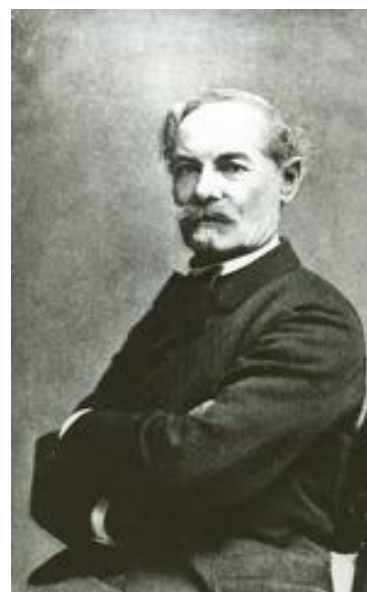
Az ismét osztrák fennhatóság alá kerülő ménes Gottschlig őrnagy parancsnoksága során újra talpra állt: jelentősen átszervezték, felfrissítették. Az 1860-as években megindult a magyar gulya és mangalica tenyésztés is, amik szintén nagy jelentőségre és hírnévre tettek szert rövid időn belül.

4. Balra: Mezőhegyesi mangalica, jobbra: Mezőhegyesi magyar gulya régi képeslapokon
Az 1867-es osztrák-magyar kiegyezés idején már ismét virágzó birtok volt Mezőhegyes. 1869. január 1.-jén a város ténylegesen is magyar kézbe került; a Császári és Királyi Ménesintézetből Magyar Királyi Állami Ménes lett, és ettől függetlenül működő Magyar Királyi Állami Ménesbirtok, ami a gazdálkodás ügyeit intézte élén a jószágigazgatóval. Ekkor indult el a polgárosodás folyamata is. A rohamosan növekvő civil lakosságnak a katonai ügyintézés már nem volt megfelelő, de csak 1872-ben alakult ki a polgári ügyintézés Mezőhegyesen, addig a város civil közigazgatási ügyeit Pitvaros intézte.

Mezőhegyes ügyeinek vezetését a magyar kormány Kozma Ferenc minisztertanácsosra bízta. Munkálkodásának eredményeként vált a magyar lótenyésztés és a mezőhegyesi ménes világhírűvé; az 1878-as párizsi világkiállításon külön aranyérmet nyertek a város lovai.

A mezőhegyesi gazdaság azonban a ménessel ellentétben nagyon elmaradott volt. A parancsnokok és a jószágigazgatók már a század eleje óta igyekeztek egyre belterjesebbé tenni az eredetileg külterjes gazdaságot. A telep első jószágigazgatója, Kail József bevezette a jórészt zabból és szálás takarmányból álló füves vetésforgót, megnövelte a szarvasmarhák számát. Boxberg Frigyes őrnagy több új növény termesztését indította meg (zabon, őszi árpán, búzán kívül már rozst, árpát, repcét, mohart, baltacimet, sárgarépát, mustárt, kukoricát is termesztettek), fel-

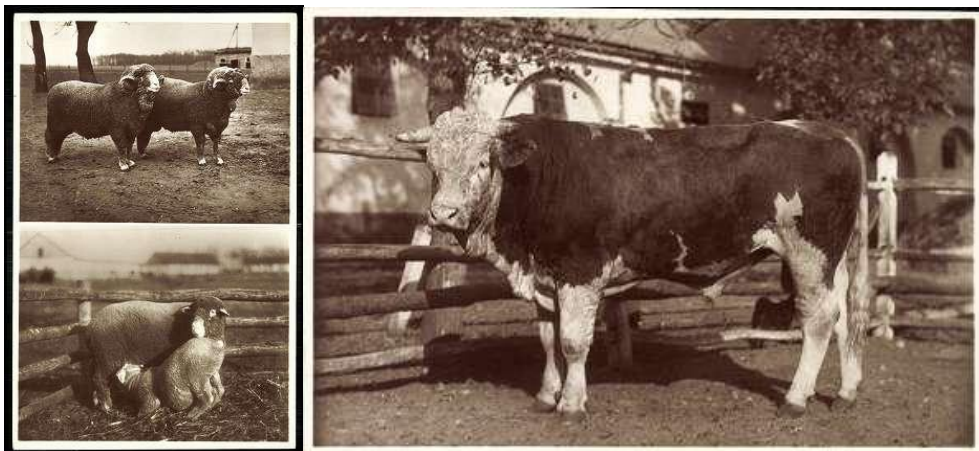
5. Kozma Ferenc minisztertanácsos (1826-1892)

építtette azt a 7 zabsilótornyot, amik ma is Mezőhegyes egyik fő látványosságának számítanak. Gottschlig őrnagy mezőgazdasági gépeket vásárolt, gépműhelyt (későbbi gazdasági műhelygár), magtárakat, raktárakat létesített, a kihasználatlan földterületeket bérbe adta, új területi beosztást dolgozott ki, rendezte a ménesállományt. Mindezek ellenére a kor mezőgazdasági fejlettségéhez képest, Mezőhegyes gazdasága a kiegyezés idején még korszerűtlennek számított.⁹

Kozma a gazdaság fejlesztése érdekében különböző terveket dolgoztatott ki szakemberekkel. Közülük Gluzek Gyula tervei nyűgözték a legjobban le, akit a 1876-ban Mezőhegyes jószágigazgatójává nevezett ki. Gluzek csaknem 16 éves munkálkodása alatt Mezőhegyest európai hírű, korszerű mintagazdasággá tette. Bevezette a cukorrépa termesztést, feldolgozására cukorgyárt és szeszfőzdét hozott létre, megépíttette az Élővíz-Csatornát a város és az új gyárak vízszükségletének kielégítésére, megindította a szintén híressé vált juhtenyésztést, növelte a szarvasmarha állományt, (ekkor már a tejéért és trágyájáért is tenyésztették a szarvasmarhákat, nemcsak a tinókért, mint ez előtt), bevezette a föld talajerejének erősítésére az istálló trágyázást, bekötötte a várost a vasúthálózatba, a helyi szállításra hordozható repülő vágányokat létesített, új mezőgazdasági, ipari, és szociális épületeket építtetett, melyek közül a legfontosabbak az állathulla-feldolgozóüzem (digsztor), és a Gluzek által tervezett elevátor magtár. A terveket és a kivitelezést a Mezőhegyesi Építészeti Üzem készítette, a főépítész Tottál Károly volt.

6. Gluzek Gyula Mezőhegyes legjelentősebb jószágigazgatója (1847-1849)

7. Balra: Mezőhegyesi fésűs juhok, jobbra magas tejhozamú szimmentáli szarvasmarha bikája

⁹ Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

A ménest és ügyeit D'Orsay Olivér parancsnok intézte és fejlesztette, többek közt létrehozva a Mezőhegyes Vidéki Tájfajta Lótenyésztési Egyesületet.

Az I. világháború során, bár harcok szerencsére nem voltak Mezőhegyesen, a gazdaság fejlődése megtorpant, a lóállomány a harcok végére jelentősen lecsökkent. A háború után a kimentett lóállományt ismét megnövelték, növénynevelő telepet hoztak létre, 1931-ben Székács Elemér vezetésével kiterjesztették a külső területek villamosítását. A Tanácsköztársaság rengeteg szociális jellegű intézkedést is elrendelt. A szintén a Tanácsköztársaság által szorgalmazott földosztást azonban a helyiek elutasították mondván: "Mezőhegyes a mezőhegyesieké".

A II. világháború város mezőgazdaságát szinte teljesen tönkretette: tartalékai, állatállománya, felszerelése szétszóródott.

A harcok után a lakosság nekikezdett a gazdaság helyreállításához, a kezdeti időkben minden ellenszolgáltatás nélkül. Irányításra különböző ideiglenes bizottmányokat hoztak létre. Az 1945-ös földosztás rendkívül rosszul érintette a várost: magából a nagyüzemből csak 5587 kőhektárt hagytak meg a mezőhegyesi mintagazdálkodás számára¹⁰, a többi rész kiosztásra került a mezőhegyesiek és a környező községek között: 16155 holdból 6046 maradt a város és lakói kezén, a többi más települések kapták meg, akik minden gond nélkül lebonthatták a kapott területeken az egykori majorsági épületeket és sajnos meg is tették¹¹. A felaprózott földek birtokosai anyagi és egyéb eszközök híján azonban nem tudták rendesen művelni ill. fenntartani földjüket, ezért feladva azt, inkább beléptek a helyi Mezőhegyesi (Törzsállattenyésztő) Állami Gazdaságba.

Lassan a tenyésztés ismét megindult. A szarvasmarhánál is megteremtették a mezőhegyesi tájfajtát, mint korábban a lovaknál. A háborúban megrongált épületállományt helyreállították, és új épületek is épültek. A növénytermesztést egyre nagyobb mértékű gépesítéssel igyekeztek segíteni. 1957-re végül kilábal a gazdaság a válságból. A hetvenes években rengeteg korszerűsítést végeztek Mezőhegyesen, a meglévő épületekre azonban nem sok gondot fordítottak. Új, jól felszerelt, korszerű üzemek épültek, korszerűsítették a város szervezeti felépítését vezetési és üzemi téren is. A rendszerváltásig tovább fejlesztették az infrastruktúrát: aszfaltozott út-, szennyvíz- és gázhálózatot építettek ki. Fejlesztették a vasúthálózatot; ma 12 sínpáron közlekednek a vasutak. A 70-es években megjelentek a központban a többlakásos bérházak és házigyári panellakások, melyek élesen elütöttek a város eddigi épületállományától. A majorsá-

¹⁰ Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

¹¹ Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009

gokból ugyanis egyre többen költöztek a belterületre, ami egyre több lakás építését tette szükségessé a városközpontban, ez a tendencia ma is tart.¹²

1971-ben Mezőhegyest nagyközséggé, 1989-ben várossá¹³, 1980-ban a Mezőhegyesi Állami Gazdaságot Mezőhegyesi Állami Mezőgazdasági Kombináttá nyilvánították.¹⁴

A város gazdasági sikerei pénzügyileg is segítettek a városon; anynyi tartalékot tudtak félrerakni, hogy 1982-től megkezdhatték a központ műemléki felújítását¹⁵. A központtal ellentétben a külterület és a majorságok ma is siralmas állapotban vannak, a belterület vonzása semmit sem csökkent, a külterületen élő népesség száma rohamosan esik, az itt lakók nagy része a központba jár dolgozni.

A rendszerváltás után továbbra is állami kézben maradt a birtok egészen 2004-ig. Ekkor történt meg privatizálása. Az 1990 és 2004 közötti időszakban a gazdaság fejlődése nem állt meg. A birtok privatizálása sem okozott tetemes leépülést, mint oly sok más helyen: a részvények legnagyobb százalékát a Ménesbirtok Zrt. szerezte meg, ami a Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok Rt. jogutódjaként folytatta annak munkáját.¹⁶ Ráadásul a munkások is kaptak 15%-ot a részvényekből és a Zrt.-nek is tagjai lettek, így nagyobb számban képviselhetik magukat a cég életében (ötfős tulajdonosi tanácsban két hely a munkásoké).¹⁷ A Zrt. céljai ugyanazok, mint jogelődjéé: vetőmag-termesztésre, szántóföldi gazdálkodásra és állattenyésztésre támaszkodó korszerű és nyereséges gazdaság létrehozása és üzemeltetése, amely feladatot ma is sikeresen látja el.¹⁸ Sajnos bizonyos ipari üzemeket nem érintett ilyen jól a függetlenedés: a mezőhegyesi cukorgyárat még korábban privatizálták, de nem sokkal később 1997-ben 110 éves működés után be is záratták, ami nagyon érzékenyen érintette a várost.¹⁹

Ma a város gazdaságának nagy részét a teljes egészében privát tulajdonú Ménesbirtok Zrt. igazgatja, ami jelenleg Mezőhegyes legnagyobb adófizetője és munkáltatója is, a lótenyésztést pedig a Mezőhegyesi Állami Ménes Kft. intézi, ami a Magyar Állam kezén van. A lakosság

8. Mezőhegyes 1989-es várossá nyilvánítási oklevele

¹² Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

¹³ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

¹⁴ Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

¹⁵ Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009

¹⁶ www.mezohegyesmenesbirtok.hu

¹⁷ <http://www.demokrata.hu/cikk/mezohegyes-magara-talalt>

¹⁸ www.mezohegyesmenesbirtok.hu

¹⁹ Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009

alacsony jövedelemtermelő képessége miatt azonban a helyi önkormányzat évek óta hátrányos helyzetben van.²⁰

MEZŐHEGYES TELEPÜLÉSSZERKEZETE

A török pusztítás hatására a régi Mezőhegyes tulajdonképpen teljesen elpusztult. A helyén sokáig lakatlan pusztaság volt egy-két szállásépülettel; még az első katonai felmérés szerint is.²¹ Az 1785-ben itt létesített császári ménésintézetből fejlődött ki a mai város. Szerkezeti és szervezeti felépítésében is kitűnik a környéken levő települések közül²².

9. Mezőhegyes területe az első katonai felmérés idején a rajta álló két szállásépülettel (1763-1787)

A XIX. század az ún. eszmei községek körébe sorolta a települést. Ezek olyan, többnyire uradalmi községek voltak, melyek szervezeti felépítésükben a normál községeket követték, de működésüket sajátos törvényeik szabták meg, nem az országos utasítások. A legtöbb ilyen község valamely földesúr birtokán alakult, lakosságát annak személyzete alkotta, így hivatalosan nem is számított községnek, a terhektől is mentesült. Mezőhegyes esetében az iderendelt katonák és családtagjaik alkották a lakosságot, az ügyintézés is a katonai szervezet kezében volt, így egy viszonylag zárt, eszmei község alakult ki.²³

²⁰ Mezőhegyes gazdasági programja, 2015-2019

²¹ Arcanum adatbázis: katonai felmérési térképek: www.mapire.eu/hu

²² Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

²³ Békési Élet folyóirat, 1975, 10. évfolyam, 1975/2. szám: TÉNYEK, DOKUMENTUMOK, EMLÉKEK: Perneki Mihály: Mezőhegyes eszmei községgé alakulásának történeti körülményei

A birtok központja a méneparancsnokság köré szerveződött. 1787-ben a birtokot négy kerületre osztották, és a kerületeket az itt elhelyezkedő, egykori falukról nevezték el Mezőhegyesnek, Fecskésnek, Kamarásnak és Peregnek. A négy kerület 42000 kisholdnyi területét 84 darab szabályos négyszög alakú 500 holdas járásra osztották fel, melyek között széles, füves területeket ("trifteket") hagytak a lovak járatására. A járásokból lettek a majorságok, ahol hamarosan megkezdődött a gazdasági termelés eleinte elsősorban az állatok ellátására. A második katonai felmérés már jól mutatja ezeket az új épületállománnyal.²⁴

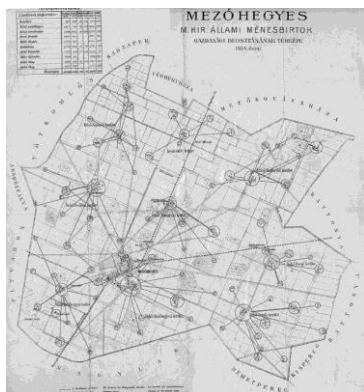

10. Második katonai felmérés a központtal és a majorságokkal (1806-1869)

A gazdaság a II. világháborúig kisebb megtorpanásokkal, de folyamatosan fejlődött a majorságokban, így a külterületek lakossága is nőtt: a nagyszámú cselédség közül sokan éltek a termelés helyén, a majorságokban, ezért sorra épültek ott a cselédlakások. Egy 1930-ban végzett felmérés szerint az összlakosság csaknem 75%-a élt a külterületeken.²⁵

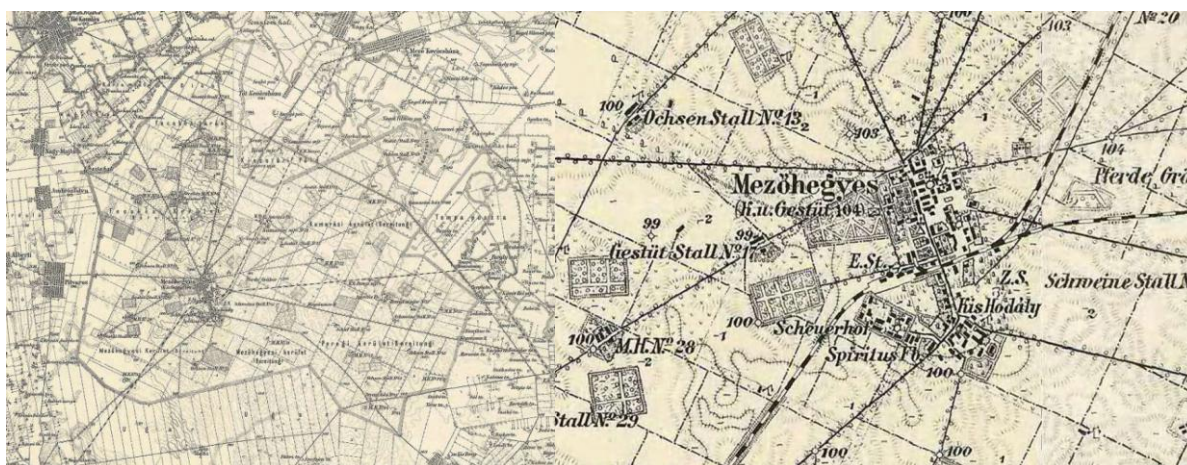
²⁴ Arcanum adatbázis: katonai felmérési térképek: www.mapire.eu/hu

²⁵ Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009

11. 1890-1894 közti mezőhegyesi gazdasági térkép

A négy kerület számát később, a XIX. század végén, a gazdaság jobb átláthatósága érdekében 8-ra növelték, a 4 kerületet kétfelé osztva: Belső és Külső részre. Egy 1890 és 1894 között készült térképen már 9 kerület volt, a járások száma pedig 90-re emelkedett.²⁶ Az új rendszert az ekkor jelentős ütemű iparosodás következtében kialakult nagyterjedésű iparforgalmi övezet is indokolta. A harmadik katonai felmérésen már láthatók ezek az ipari övezetek is.²⁷

12. Harmadik katonai felmérés a központtal és a majorságokkal (1869-1887)

Az 1945-ös földosztást követően a birtokból az Állami Gazdaság számára megmaradt terület 9, a régi kerületeknél jóval kisebb méretű kerületre osztották: Ó- és Új Mezőhegyes (18-as, illetve 28-as major), Árokospusztá, Fűperegpusztá, Petőfipusztá, Komlósfecskés (6-os major), Kamaráspusztá (21-es major), Peregpusztá (57-es major), Csatókamarás (73-as major). A gazdaság fejlesztése érdekében a gépesítés egyre nagyobb fokú lett; aminek következtében az emberi munkaerő háttérbe szorult. Az eddig a termelés helyszínén, azaz főleg a majorokban folyó élet fokozatosan áttelepült a központba., a külterületek népessége megcsappant, a központé viszont nőtt. 1960-ra a népesség majdnem fele a belterületen élt. A hetvenes évekre a külterületek elnéptelenedése olyan mértékű lett, hogy már csak 6 kerület működött, a Petőfipusztai, az Árokospusztai és a Fűperegpusztai megszűnt üzemelni. A megmaradt hat kerületet összevonták és három kerületi központot alakítottak ki; Ó-Mezőhegyest, Kamaráspusztát, és Peregpusztát.²⁸ 1998-ban a népesség alig 23 %-a élt a majorokban²⁹, azóta

²⁶ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

²⁷ Arcanum adatbázis: katonai felmérési térképek: www.mapire.eu/hu

²⁸ Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

ez a szám tovább csökkent: a 2015-ös gazdasági programterv szerint a lakosságnak csak 20,4 %-a él a külterületeken, azok is főleg a központba járnak be dolgozni.³⁰

A belterületre özönlő lakosság igényeinek kielégítésére a központ eredeti városszerkezete jelentősen átalakult; a műemléki épületekből álló szövetbe új lakóparkokat építettek, de megmaradt a központba beágyazódó ménesbirtoki együttes, valamint a jelentős zöldterületet magába foglaló belterület is.³¹

Jelenleg a várost övező majorságok közül 12 lakott, de azok ellátottsága sokszor minimális; van, ahol bolt sincs. A kinti lakások nagy részének komfortfokozata alacsony, a legtöbbjük romos állapotban van. A privatizálás után a Ménesbirtok Zrt. tulajdonába kerültek ezek a majorsági bérlakások, ami inkább értékesíteni próbálta a lepusztult épületeket, rendbehozatalukra nem fordított anyagiakat.³²

SZEMES TERMÉNYEK ÉS TÁROLÁSUK

A mezőhegyesi magtárak bemutatása előtt kitérnék a gabonamagok tárolásának különféle módjaira, melyekre az idők során számos változat terjedt el. Ezek fejlődéseként jelenhettek meg a XVIII. század végén az akkor legfejlettebb gabona tároló építménynek számító magtárak.

A szemes termények termesztése azóta fontos részét képezik a mezőgazdasági termelésnek, mióta az emberiség áttért a halászó-vadászó-gyűjtögető életmódról a földművelésre és állat tenyésztésre. Évszázadok óta a szemes gabonaféléket termelik a legnagyobb arányban (csaknem 50 %) a világ szántóföldein.³³

Magyarországon a gabonafélék termesztése a hazai összes szántóföld-területhez viszonyítva a legnagyobb arányban volt és van jelen. Annyira jelentős szerepe volt hazánkban a gabona termesztésnek, hogy az aratás évszázadokig az év egyik legnagyobb eseményének számított a falvak életében, amit különféle rituális szokásokkal tettek még ünnepibbé.

Az aratást eleinte sarlóval később kaszával végezték, utóbbi használata az Alföldről indult a XVI. századtól, a XIX. századra már az egész országban a kaszás aratást részesítették előnyben, a sarló szinte teljesen kiszorult. A század elején már a különböző mezőgazdasági gépek

²⁹ Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009

³⁰ Mezőhegyes gazdasági programja, 2015-2019

³¹ Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009

³² Mezőhegyes gazdasági programja, 2015-2019

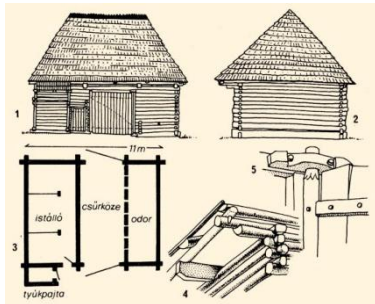
³³ Köhler Sándor: Mezőgazdasági magtáros, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1964

is megjelentek, de csak lassan terjedtek el. Nagyobb gazdaságokban ma már szinte kizárólag gépek segítségével történik a földművelés-aratás-kipergetés művelete.³⁴

A learatott terményekből kinyert magokat általában nem használták azonnal fel, hanem elraktározták. Ahhoz azonban, hogy a gabona minősége hosszú ideig megmaradjon speciális tárolók voltak szükségesek. Mindenekelőtt fontos volt a termény szárazon tartása. A magok biztonságos raktározására rengeteg módszert találtak ki, melyek gyakran tájegységenként is eltérőek voltak.

Az időjárás területi eltérései miatt már az aratáshoz és a kipergetéshez is eltérő módszert alkalmaztak. Az Alföldön, ahol sok a napsütés a magokat a szabad ég alatt pergették ki, és már mag formájában rögtön vitték a tárolókba, az esős északi és nyugati vidékeken a learatott, kékébe rakott gabonát kevés szárítás után rögtön a zárt tároló térbe vitték, és ott nyerték ki a magokat csépléssel.

A magyar parasztgazdaságokban a magtározási funkciókat a XIX. századig főleg a *gabonás vermek*, illetve a *gabonás kamrák* töltötték be. Utóbbi a felszíni paraszti *magtárak* előzménye a XVI. századtól megjelent kőből épült uradalmi *granáriumokkal* együtt³⁵. A kamra a magyar parasztház szerves része volt a kezdetektől, itt helyezték el a gabonás hombárokat, kasokat, háztartásban szükséges használati tárgyakat, szóval amolyan raktár volt. A XVIII. századtól külön épületrészként is épülhettek ezek a kamrák, akár a házhoz csatolva, akár különálló kis építményként, de az se volt ritka, hogy eredetileg más funkciójú építményt alakítottak át magtárnak.³⁶

13. Csűr Kászonimpérfalváról

Az északi és nyugati esősebb időjárású vidékeken *pajtákat* vagy *csűröket* alkalmaztak magtárként, a magok kipergetését is ezekben végezték csépléssel. Ezek az épületek több funkciót is elláttak; nemcsak a magok tárolására, hanem egyéb termények raktáraként is szolgált, valamint cséplőházként, sőt egyik részében gyakran alakítottak ki istállót is. Ezeken a vidékeken jóval kevesebb gabonát termesztettek, mint az Alföldön, így tárolásukra sem kellett akkora helyet fordítani. Általában fa

³⁴ Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajz, Gazdálkodás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002

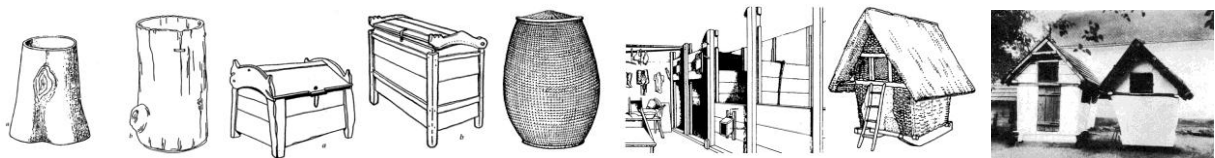
³⁵ Füzes Endre: A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984

³⁶ Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajz, Gazdálkodás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002

szerkezetűek voltak; lehettek boronafalások, talpas-keretvázások, vagy cölöpvezások. A szelős kialakítás érdekében kis nyílásokat hagytak (a boronafalak közt is), amit nem tapasztottak be.³⁷

A gabonás vermeket főleg az Alföld napsütéses vidékein alkalmazták, ahol már kellőképp szárazon tudták betárolni a vermekbe a gabonát.

Kisebb mennyiség tárolására különféle tárolóedényeket is használtak. Ezeknek is rengeteg gyakran vidékenként eltérő változata jelent meg. A köznyelvben ezeknek a gabonátárolóknak az általános megnevezése a *hombár*. Ide tartoznak a gabonátároló *ácsolt*, vagy *szegecses ládák*, melyek lábakon álló változata a *szuszék*, kisebb gabonátároló edények, ennek céljára szolgálhat egy kivájt fatörzs (*dudu*, *buduc*, *faköpü*), szalmából készült edény (*kópica*) vagy vesszőből font kas (*vesszőkas*), hordó, kád, vagy zsák. A XIX. században vált egyre gyakoribbá a kamrában gabonátárolás céljára létrehozni *deszkarekesztéket*, (deszkából készült, gerendaváz, változtatható magasságú, kirekesztő nyílással ellátott rekesztékek). Gyakori volt az is, hogy a *padlást* használták magtárnak. Kicsit nagyobb mennyiség esetén kisebb különálló *hombárnak* nevezett gabonátároló építmények is elterjedtek, amelyek belső tere rekeszekre volt osztva a gabona tárolására (tájegységenként más elnevezést kapott, és szerkezeti eltérések is vannak; az ország északi és déli részén például téglából, vagy kőből épültek, és *hombárnak* nevezték őket, ugyanilyen jellegű és kialakítású épületeket keleten viszont *gabonásnak*, Dél-Nyugat Magyarországon a szánkó formájú *szántalpas hombárok* voltak elterjedtek, Szigetközben pedig a vesszőből font *gabonás kas*).

14. Különböző gabonátárolók: kivájt fatörzs, ácsolt láda vagy szuszék, szalmából font gabonás, beépített rekeszték, szántalpas vessző kas vagy hombár, kas és hombár

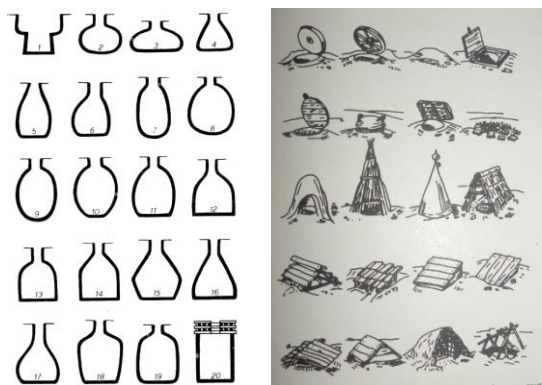
Ezek alapján magyar nyelvterületen tipológiailag négyféle gabonátároló típus terjedt el a XIX. századig: 1. a föld alatti magtárak (vermek), 2. a különféle tároló-edények, 3. lakóház részeként vagy önállóan a kamra vagy a padlás gabonásnak használva, 4. különálló gabona tároló építmények.³⁸

³⁷ Istvánfi Gyula: Az építészet története, Óskor, Népi építészet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997

³⁸ Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1997

A tartósítás elvét tekintve alapvetően két lehetőség van. Az egyik módszer a levegő szinte teljes elzárásával, fojtásos módszerrel tartósítja a magokat, a másik viszont pont ellenkezőleg; minél erősebb légvonatot hoz létre a szárításra, tartósításra.³⁹

Magyarországon egészen a XIX. század elejéig a *vermelés* volt a legelterjedtebb, nemcsak a parasztgazdaságokban, hanem az uradalmi, fejedelmi birtokokon is. A vermeléses gabonátárolás az ázsiai Óshazából áthozott módszer. Olcsón, sok gabonát lehet benne akár évekig el-tartani, ezért a parasztgazdaságokban az épített magtárak elterjedése után is kedvelt volt, fő-ként az Alföldön. A gabonát lefojtással tartósítja. A verem kialakítása lehet négyszögletes,

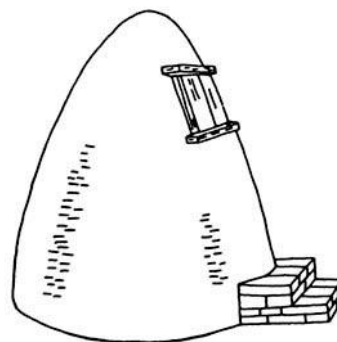

15. Vermek alakjainak és felépítményeinek formai változata

körte, vagy köcsög alakú. Utóbbi kettő a legelő-nyösebb, a négyzetes alakút inkább csak a kény-
szer szülte olyan helyeken, ahol például a laza talajszerkezet miatt nem lehetett megoldani a nyaknál szűkülő formát. A kiásott vermeket jó alaposan kiégették, majd náddal, pelyvával kibé-
lelték. Ezekbe öntötték bele a gabonát. A lég-mentesítés érdekében a vermek száját befedték pelyvával, szalmával, vagy agyaggal, fölé gyak-
ran emeltek kis felépítményt; például deszka

vagy nád védőtetőt, de sok helyütt csak simán malomkő, vagy kocsikerék került föléje. Volt, hogy saját tulajdonként a parasztporta udvarában, vagy néha a házban, csűrben, kertben ástak gabonás vermet, de az se volt ritka, hogy a falu központjában vagy közel a határához több, csoportos vermeket létesítettek. Általában száraz talajú dombon, vagy valamilyen kiemelke-
désen volt érdemes vermet ásni, mivel ezeken a helyeken van a legjobban védve a nedvességtől, márpedig a magok tartósításához a szárazság megtartása elengedhetetlen.

Olyan helyeken, ahol magas a talajvízszint kényszermegol-
dásként a *boglya formájú gabonások* terjedtek el sok helyütt. Szintén fojtással tartósít, de felszíni építményként. Alakja a vermekhez hasonló volt (kerek alaprajzú, befelé dőlő falú, köcsög, vagy palack alakú vályogtégla vagy fecskerakásos építmények), tetejükön betöltő nyílást hagytak és betöltés után ezt takarták be úgy, hogy levegő lehetőleg ne menjen be. Formáját és szerkezetét tekintve a Közel-Keleti méhkas

16. Boglya formájú gabonás

³⁹ Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846

alakú házakkal rokon. Főleg a Közép-Tisza vidékén volt elterjedt⁴⁰

Nagyobb gazdaságokban, uradalmakban alkalmazott gabonásvermek mérete jócskán meghaladta a paraszti vermekét, így azonban a káros hatások megsokszorozódtak, (rovar- és rágcsálókár esélye nagyobb, könnyen bedohosodhat a gabona) ezért különféle módszereket alkalmaztak ennek kiküszöbölésére. A verem oldalait üvegesre égetett "vastéglával" falazták ki, gyakran építettek föléjük védelmet nyújtó, szintén raktárként használt, falazott négyszögű épületet. Az utóbbi magtárakat nevezték a régiek *Fagotti-tubusoknak*. Ezek a magtárak tehát átmenetet képeznek a vermek és a klasszikus értelemben vett magtár között; elfojtásos módszerrel tartósítanak, ugyanakkor a felszíni épületet is használják raktározásra.⁴¹

A légvonatos elv szerint működő magtárak azokon a helyeken jelentek meg először, ahol az ősi vermeléses módszert nem lehetett alkalmazni. Tömeges megjelenésük a XVIII. század végére tehető. A XIX. század elejére már az egyik legnépszerűbb magtároló épület volt.

A magtárak abban az időben a gabonátárolás legfejlettebb épületei voltak⁴². A bennük való tartósítás az erős, áramló levegő átszellőztető, szárító hatásán alapszik, így akkor is be tud fogadni terményeket, ha azokat a Nap nem tudta kellőképp kiszárítani. A magtárban ugyanis minden eszköz meg volt a magok mesterséges szárítására azok folyamatos forgatásával és átlapolásával⁴³.

Ezek az építmények általában téglából vagy kőből épültek, egy vagy több szintesek, cserép, vagy pala tetősek, oldalain széles, de alacsony ablaksorok biztosítják a levegő szellős áramlását. Sok magtár épült alapincézett kialakítással, amit egyes helyeken borospincének is alkalmaztak. Ezt az alagsort általában boltozták⁴⁴. Magyarországon főleg az egy vagy két szintes alapincézett magtártípus terjedt el.

Legnagyobb újításuk az eddigi tároló építményekhez képest a kiszedhető deszkájú fiókszerűk, ezáltal a változtatható nagyságú fiókok⁴⁵. Ezek szolgálnak a forgatás, átlapolás műveletének könnyítésére, mégpedig a fiókok sorban való átürítésével, melyek közül egy mindig üres. A magos zsákok mozgatását egy jól felszerelt magtárban a lépcsők mellett különböző emelő és lebocsátó szerkezetek; csigák és csúszdák is biztosítják.

⁴⁰ Istvánfi Gyula: Az építészet története, Óskor, Népi építészet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997

⁴¹ Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846

⁴² Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajz, Gazdálkodás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002

⁴³ Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846

⁴⁴ Istvánfi Gyula: Az építészet története, Óskor, Népi építészet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997

⁴⁵ Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajz, Gazdálkodás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002

A beltérben általában fából készült könyökfás oszlopok tartják a fapallós, fiókos kialakítású födémeket. A sok fa elem azonban tűzveszélyességi szempontból nem ideális, ezért az ablakok gyakran kórámába fogottak vasráccsal is védve.

További hátrány a vermeléses módszerhez képest, hogy míg a kiásott, megtöltött vermek nem igényelnek komolyabb figyelmet minőség-megtartási szempontból, a magtárakhoz jelentős személyzetet kell biztosítani a folyamatos forgatás, átlapolás miatt. Mivel több szintes építményről van szó, arra is figyelni kell, hogy míg folyik a munka a felsőbb szinteken, az alsóbb szintek védve legyenek a tolvajoktól, ezért állandó felügyelőszemélyzet is kell. A nagyobb munkaerő szükséglet miatt fenntartása is drágább.

A magtárak minimális szabad belmagassága általában 7 láb, azaz, körülbelül 2,13 méter, ami a zsákhordók szabad mozgatása miatt szükséges. Ez az alacsony belmagasság magtáraknál még soknak is tűnik, mivel a betárolt termények és a mennyezet között sok kihasználatlan tér marad, de a szabad mozgás miatt szükség van rá, ezért gyakran inkább nagyobb belmagasságot is hagytak a minimálisnál.

Az első épített magtárak nem voltak túl hely-hatékonyak; alig 12,5 %-nyi volt egy épített magtár hasznos tere. A többi helyet a mozgatáshoz szükséges közlekedő utak, munkateretek tették ki.⁴⁶

Eleinte inkább nagyobb uradalmakban, majorokban épültek ilyen létesítmények, később a módosabb parasztgazdáknál is előfordult igaz, jóval szerényebb méretekben és kivitelben. Őket utánozva lassan a szegényebb rétegeknél is kezdtek megjelenni hasonló, olcsó anyagokból (vályogból, nádból, szalmából) készült "utánzatok".⁴⁷

A magtárak elhelyezésénél több szempontot is figyelembe kellett venni. Mivel a magtárak egyik legfontosabb követelménye a tökéletes tisztaság, ezért igyekeztek lehetőleg koszos, bűzös istállóktól távolabb elhelyezni azokat.⁴⁸ Az is fontos szempont volt, hogy a learatott, kicsépelte gabonát a lehető legkevesebb anyagi- és munkaráfordítással tudják a magtárakba szállítani a tarlóról. Ezért gyakran épültek vasút mellett ilyen építmények, főleg a század végén, mikor már az egész országot behálózták a vasútvonalak.

A tárolás szempontjából az egyik leggazdaságosabb módszert a szintén légvonatos elv szerint működő magszilók biztosítják. A silók nagy előnye a hagyományos magtárakkal szemben, hogy a hely a lehető leggazdaságosabban kihasználható; általában egyféle terményt tárolnak

⁴⁶ Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846

⁴⁷ Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajz, Gazdálkodás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002

⁴⁸ Istvánfi Gyula: Az építészet története, Őskor, Népi építészet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997

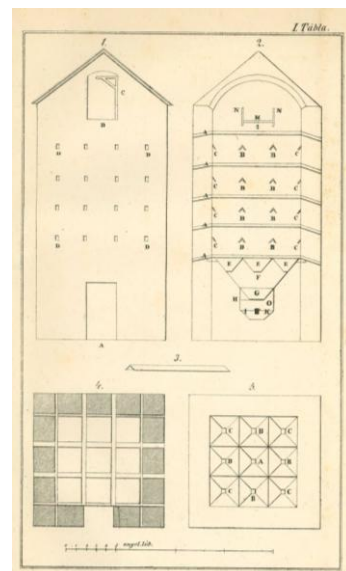
bennük, amely tömören tárolódik⁴⁹. A korai silók, vagy ahogy akkoriban nevezték, magtornyok magas, többszintes általában kőből vagy téglából készült tornyok voltak, amelynek legfelső szintjéről (padlás) öntötték a terményeket a lefejtő zsákokba, a magok útjuk során egymást keresztező lamellák, (háromszögletű facsatornák, melyeknek nyitott része lefelé állt, éle felfelé) közt keveredtek. Ezekben a csatornában a levegő szabadon áramolhatott akkor is, amikor a magtár csordultig volt töltve, mivel a lamellák öble üres maradt. A szellőzés érdekében kicsi, keskeny szellőzőnyílásokat készítettek az oldalfalakba,⁵⁰ melyeket gyakran láttak el sodronyráccsal madarak, bogarak ellen. A padlásra kívülről odatámasztott lajtorján keresztül lehetett feljutni, a gabonaszákokat csigák segítségével húzták föl ide, és innen önthették a magokat a garatba egy védőkorláttal ellátott lyukon keresztül.

A silók ma az egyik legelterjedtebb magtárolók, de a XIX. század elején még teljesen új találmánynak számítottak.

Az első magtornyokat a skót származású angol politikus és közgazdász, Sir John Sinclair elméleti ábrái és leírása alapján építették, melyeket 1820-ban tett közre. Sinclair munkája még tisztán elméletű jellegű volt; magtornyát négyzetesen képzelte el, tetejét boltozatosan, oldalfalaiba kis, keskeny szelelőnyílásokat vágva, melyek közt, egymást keresztezve nyílástól nyílásig futó háromszögletű facsatornák vannak, szájukkal lefelé, és alul 9 kis garatot határoznak meg, melyet egyetlen nagy, tolózárral ellátott garat fog össze.

Sinclair kísérleti magtár-terveinek bemutatása után nem sokkal, többek közt hazánkban is, kezdtek kísérletezni ilyen magtárak megépítésével. Magyarországon először a Duna-vidéken jelentek

meg: az első két ilyen típusú magtár Nagyoroszin épült Keglevich gróf birtokán. Később Szécsen, Berzenkén és Losonczon is megjelentek, aztán sorra az Alföldön és a Tisza-vidéken is: Szabolcsban, Tégláson, Mezőhegyesen. Sinclair elméleti terveire képest, azonban a gyakorlatban pár változtatást is bevetettek; a 9 kis garatot feleslegesnek és nehezen karbantarthatónak ítélték el, és gyakorlati tapasztalatok alapján jó néhány méret- és mennyiségbeli változtatást is kénytelenek voltak bevezetni. Az építetők nagyon meg voltak elégedve az új típus teljesítményével; mivel a folytonos légvonat alkalmazásával jótékonyan tudták tartósíta-

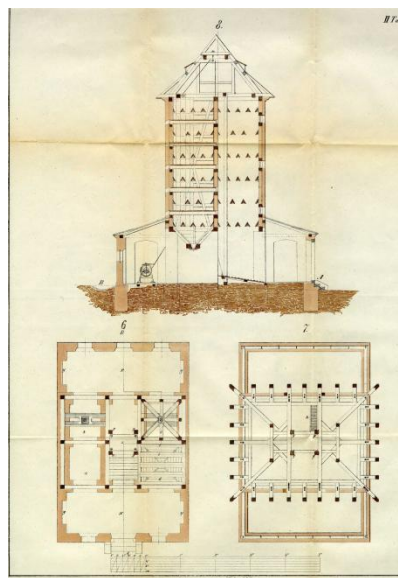
17. Sinclair elméleti magtorny

⁴⁹ Köhler Sándor: Mezőgazdasági magtáros, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1964

⁵⁰ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

ni a gabonát, nem kellett a tárolás előtt külön kiszárítani, mivel azt elvégezte a légáramlás a portól is megtisztítva a magokat, az épületek egyszerű és szilárd szerkezete nem igényelt jelentősebb karbantartási munkákat, tűzzel szembeni ellenállása is viszonylag jó volt. Egy nagy hátránya volt az ilyen jellegű magtáraknak: csak egyfajta terményt lehetett bennük tárolni. Szintén problémás és életveszélyes volt a padlásra való felkapaszkodás és a magos zsákok felcsigáztatása. Bár az épületek kialakításukat tekintve rendkívül egyszerűek, de funkciójukhoz képest megépítésük kissé költséges: egy magtoronyhoz legalább 60000 téglá kell.

Később kísérletet tettek arra, hogy a magtoronyok többféle termény tárolására is használhatók legyenek: például Feketepatakon egy olyan silót hoztak létre, amiben négy különböző magfajtát lehetett tárolni.⁵¹

18. Feketepataki magtorony tervrajza

⁵¹ Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846

MEZŐHEGYES MAGTÁRAI ÉS ZABSILÓI

Ahogy Mezőhegyes fejlődött, mezőgazdasága úgy vált egyre belterjesebbé. A kezdetekben elsősorban a lótenyésztés határozott meg mindent: a gazdaságot is ennek igényére alakították ki. Mivel az állatokat ridegen tartották a földeket elsősorban legelőknek hasznosították, ahol a lovak szinte egész évben legelélhettek. Csak néhány holdnyi földet vontak művelés alá, és ott is inkább a takarmánynövényeken volt a hangsúly; zabot, őszi árpát és különféle szálas takarmánynövényeket termesztettek.

Később felismerték, hogy a mezőhegyesi kitűnő minőségű talaj sokkal többre hivatott, mint a legeltetés és a takarmányozási ellátás kielégítése, ezért egyre több és több hold földet vontak be a termelésbe, rajtuk pedig a legkülönbözőbb növényeket termesztették. A termesztett növények tárháza a XIX. században folyamatosan bővült. Először búzával, rozssal, árpával, repcé-

6. Major-Komlósfecsképusztai magtár

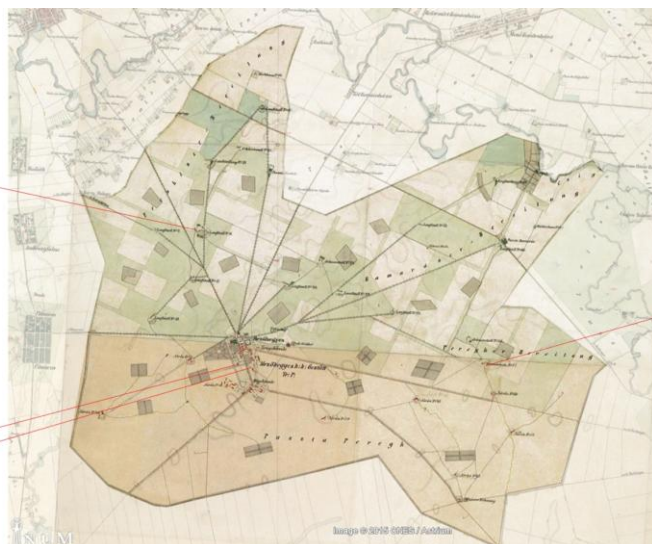
Központ-1. Központi magtár
2. Öregcsűr

6. Major-Komlósfecsképusztai magtár

Központ-1. Központi magtár
2. Öregcsűr

57. Major-Belsőperegpusztai magtár

81. Major-Külsőfecskepusztai magtár

21. Major-Kamarápuszta

57. Major-Belsőperegpusztai magtár

19. Mezőhegyes és magtárai a második és a harmadik katonai felmérés térképén

vel, moharral, baltacimmal, sárgarépával, mustárral, majd kukoricával, cukorrépával, kenderrel, dohányjal egészült ki a termesztés.⁵²

A szemes termények jelentős részét tették ki a termesztett haszon növényeknek. Ezek tárolására sorra épültek a XIX. század folyamán a legkülönbözőbb kialakítású és karakterű magtárak. A század végére valószínű, hogy Mezőhegyes több majorságában is volt egy, néhol kettő is.

Az 1945-ös földosztást követően rengeteg egykori épületet elbontottak a majorságokon az új tulajdonosok, és mire azok hozzá nem értése miatt visszakerültek ezek a területek a mezőhegyesi nagygazdaság birtokába, már szinte egyetlen épület sem állt rajtuk. Sajnos nincs is túl sok adat a majorságok ily módon megsemmisült épületállományáról, de feltételezhető, hogy volt köztük pár egykori magtár is.⁵³

Ma összesen nyolc XVIII.-XIX. századi védett magtárt tartanak számon a településen és majorságain. Van köztük pár jobb állapotú, de a legtöbbjükön az elhanyagoltság látszik.

A birtok első magtára az alap-épület állománnyal együtt épült, 1786-ban már elkezdték, de végül csak 1796 és 1810 között épült fel a központ területén a méneparancsnokságtól kissé délebbre. Az *Öregcsűrnek* is nevezett magtárt Hild János tervezte empire stílusban. Tömegformálását tekintve barokk jegyek is felfedezhetők rajta, amit a csonkakontyos tető és a rizalit-szerűen kissé előreugró bejárati rész is tükröz. A magtár belsejében íves faszerkezetek vannak. A földszintes és két tetőtéri szintes építmény jelenleg kereskedelmi kisvállalkozóknak van bérbeadva.⁵⁴

20. Öregcsűr

⁵² Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986

⁵³ Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009

⁵⁴ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

21. Központi magtár

A második híresebb mezőhegyesi magtár, amiről tudunk az 1805-ben szintén Hild János tervei alapján épült *központi magtár*. Különleges empire stílusú homlokzata az ország egyik legreprezentatívabb magtárává teszi; a hosszoldalán 27 tengelyes, rövid oldalán 3 tengelyes homlokzatot íves-pillérsor díszíti, ami nem csak esztétikailag kedvező, hanem szerkezetileg is. Id. Csanádi István szerint a Római Birodalom ív-pillérsoros vízvezetékeire hajaz a homlokzati kialakítás⁵⁵. Oldalain széles, de alacsony ablaksor fut körbe, amik jelenleg belülről el vannak fedve, ezért a beltérbe még kevesebb fény jut. Palafedésű tetőterén viszont érdekesen rajzolódik ki a pala négyszögmintáin a fény. Bár az épületet már évek óta nem használják, a magok átlapolásához, forgatásához alkalmas szerkezetek ma is megtalálhatók a földszint plusz egy emeletes, és két tetőtéri szintes magtárban⁵⁶. Viszonylag jó állapotban van; az 1980-as években a központi műemlékek felújítása során ez is sorra került⁵⁷.

⁵⁵ Id. Csanádi István: Mezőhegyesi Műemlékek és emlékezések, Mezőhegyesi Ménesbirtok Rt., Mezőhegyes, 1996

⁵⁶ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

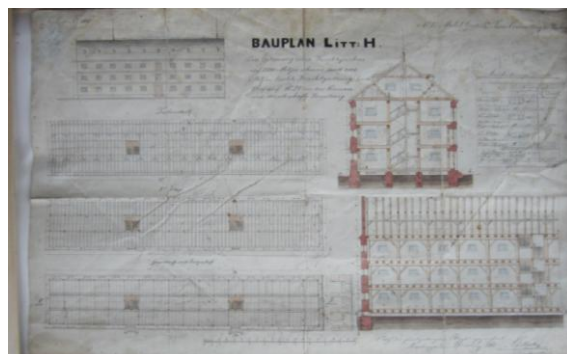
⁵⁷ Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok Zrt. műemléki védelem alatt álló épületei, Mezőhegyes, 1994

22. Balra a komlósfecskési magtár, jobbra a belsőperegpusztai magtár

A központi magtár homlokzati kialakítása további két, ma is álló magtár építésére adott ihletet. Hasonló homlokzattal épült a 6-os majorbeli (*komlósfecskési*) és az 57-es majorbeli (*belsőperegpusztai*) magtár; szintén ív-pillérsoros homlokzatuk van, bár csak 19 tengelyesek, és valószínű a belterük és szerkezetük is hasonló kialakítású azzal a különbséggel, hogy ezek két emeletesek⁵⁸. Konkrét adat nincs arról, hogy mikor épült és ki tervezte, de tekintve a Hild-féle központi magtárral való hasonlóságot feltételezhető, hogy nem sokkal utána épült, annak hatására terveinek felhasználásával, kissé lerövidítve az eredeti épületet, és egy plusz emelettel megtoldva. Az egyik műemléki a másik helyi védelem alatt áll, de a központi magtárral ellentétben állapotuk nagyon lepusztult, mivel a majorságokban nem voltak felújítások.

Valószínű szintén Hild ihlette a 21-es majorbeli *kamaráspusztai magtárat*. A köznyelvben is Hild-féle magtárként emlegetik, annak ellenére, hogy itt már hiányzanak az ív pillérsorok. Egyszerű sima homlokzata van, amit az ablaksorok ritmusa határoz meg 5+1+6+1+5 tengellyel. Ez már a század második felében; 1864-ben épült,

24. Kamaráspusztai magtár terve

23. Kamaráspusztai magtár

⁵⁸ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

a terveket A. Zellenka írta alá. Az eredeti terveket meg is találtuk a Ménesbirtok Zrt. levéltárában. Ez volt a Kamaráspusztai kerület központi magtára⁵⁹. A terveken jól láthatóak a két szélső 6. tengelyben elhelyezett lépcsősorok, a könyökgerendás fa tartóoszlopok elhelyezkedése a szintek száma (földszint + két emeletes + egy tetőtéri szintes), a földem fiókgerendái⁶⁰. Ez is műemléki védelem alatt áll, de majorságbeli épület révén itt is az elhanyagoltság érvényesül.

Mezőhegyes legérdekesebb magtára az 1888-ban épült *elevátor magtár*, amit Gluzek Gyula építtetett és tervezett. Gluzek 1876-tól 1892-ig volt Mezőhegyes jószágigazgatója. Számos gazdasági fejlesztés és a kor legmagasabb technológiájának megfelelő épület építtetése fűződik nevéhez. Igazgatósága során Mezőhegyes gazdasága rengeteget fejlődött, az akkoriban épült létesítmények ma is meghatározzák a várost.

25. Gluzek Gyula elevátor magtára ma

A magtár eklektikus stílusban épült és megépülésekor világszabadalomak számított. A 300 vagon befogadóképességű, 6 emeletes elevátor részben ugyanis térbeli facsövek segítették a kukorica osztályozását, és különböző gépi szállító-rostáló berendezésekkel volt felszerelve. Ez a rész azonban 1981-ben egy tűzvész következtében leégett, azóta használaton kívül helyezték az épületet, mivel felújítása és újra üzembe helyezése nem lenne költséghatékony. Szerencsére 1978-ban részletes felmérés és fotódokumentáció készült az elevátorról.⁶¹

⁵⁹ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

⁶⁰ Ménesbirtok Zrt. Irattár: régi tervrajzok

⁶¹ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

A felsorolt magtár épületeken kívül még két darab kisebb, egyszerű, tagolatlan tömegű helyi védelem alatt álló magtár van: a *külsőfecskepusztai* a 28-as majorban és az *új-mezőhegyesi* a 81-es majorban. Kialakításuk, alaprajzuk, homlokzataik (egyszerű, tagolatlan homlokzat, finom keretes díszítéssel), tömegformálásuk hasonló.

26. Balra: Külsőfecskepusztai magtár jobbra: Új-Mezőhegyesi magtár

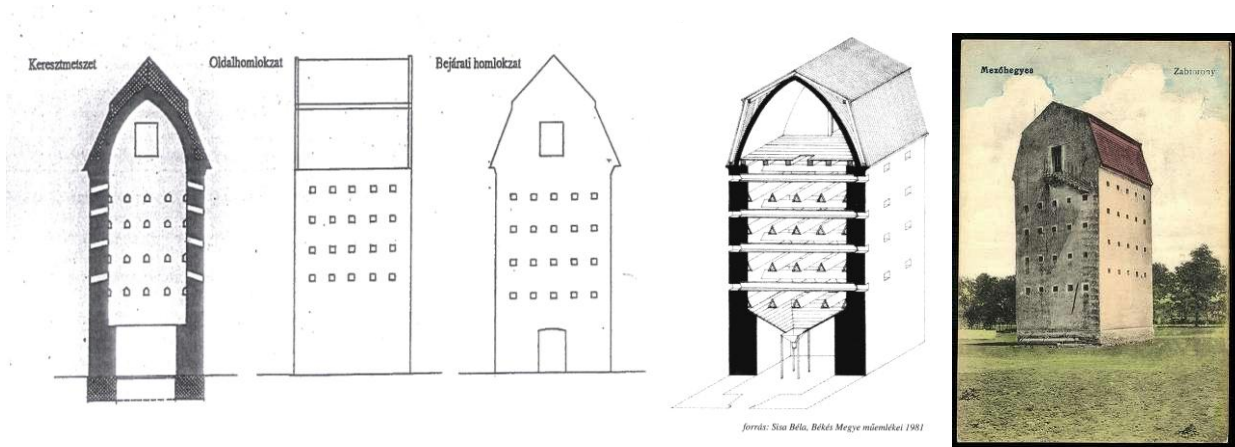
A magtárak mellett silókat, vagy magtornyokat is használtak főleg a zab tárolására. A *mezőhegyesi zabsilók* nemzetközi viszonylatban is rendkívül korán megjelentek: 1830-32 között épültek, amikor még teljesen friss és új találmánynak számítottak ezek az épületek. Az első elméleti értekezés az ilyen jellegű magtároló építményekről alig 10 évvel a mezőhegyesi magtornyok építése előtt jelent meg (Sinclair értekezése 1820-ban), azelőtről pedig egyetlen ilyen jellegű építményről sem tudunk.⁶² A tornyok, amiket bolond-tornyoknak hív a helyi köznyelv, Boxberg Frigyes őrnagy parancsnoksága alatt épültek meg, hét közülük még ma is áll; jelenleg kettő van Ó-Mezőhegyesen a 18-as majorban, egy Árokospusztán a 39-es majorban, egy Csatókamaráson, a 73-as majorban, egy Fűperregpusztán a 23-as majorban, egy Külsőfecskepusztán a 81-es majorban. Kialakításuk majdnem megegyezik a Sinclair által vázolt elméleti magtárral. Alaprajzuk négyzetes, tetejük boltozott, de nem dongásan, hanem csúcsívesesen, oldalaikon kicsi, szűk szellőzőnyílások vannak. A nyílásokat a két-két szemben levő oldalon háromszögletű fa csatornák (lamellák) kötötték össze, melyekben folyamatosan áramlott a levegő. A zabot a padlásról öntötték az alul levő egyetlen nagy garatba, amely a lamellák közt keveredve folyt le. A padlásra a falba erősített fém lajtorján lehetett feljutni.⁶³ Mindegyik siló 500 mázsa befogadóképességű volt.⁶⁴

⁶² Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846

⁶³ Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846

⁶⁴ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

A mezőhegyesi zabsilók nem csak érdekes kialakítású tetőszerkezetük és korai megjelenésük miatt foglal el előkelő helyet a mezőgazdasági műemlékek sorában, hanem azért is, mert azok közt a korai silók közt vannak, amik a legkorábban jelentek meg az országban és még ma is állnak, igaz jelenleg funkcióvesztetten. A belső fa szerkezetek (fa csatornácskák és garat) teljesen hiányoznak belsejükből. A hosszú évek óta használaton kívül álló silók állaga egyre romlik, padlásablakukban madarak fészkelnek, tetőszerkezetük hiányos. Kettőt közülük víztoronyként hasznosítanak; a Fűperegpusztait, és az egyik Ómezőhegyesit. Ezek legalább jobb állapotban vannak, de ablaknyílásaikat az új funkció miatt befalazták.

27. Mezőhegyesi zabsilók kialakítása, fent: külsőperegpusztai 81-es major zabsilótornya, lent: homlokzati, metszeti, elvi rekonstrukciós ábrák és egy régi képeslap a mezőhegyesi zabsiló tornyokról,

RÉSZLETES BEMUTATÁSOK

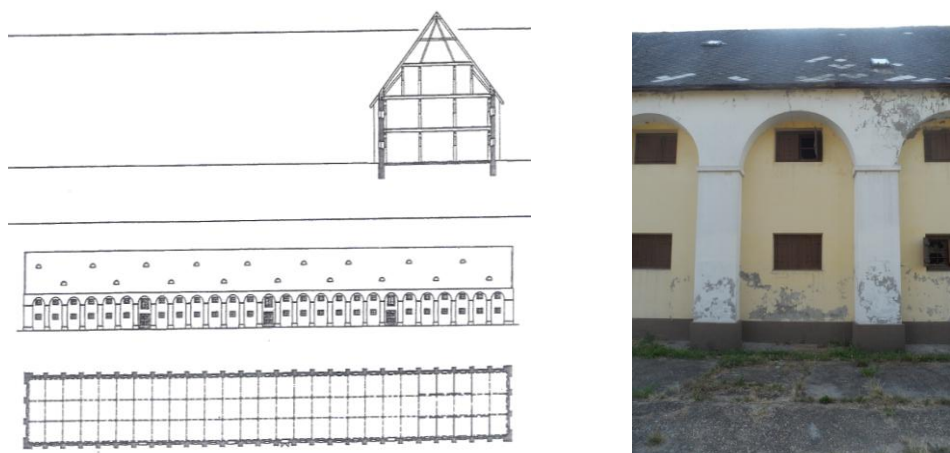
Részletesebben két mezőhegyesi magtárat mutatok be, melyeket a felmérő tábor során alkalmunk volt közelebbről is szemügyre venni. A Hild János által tervezett, az ország egyik leg-reprezentatívabb magtáraként ismert empire stílusú központi magtárát, melynek a belső terét is feltérképezhattük, valamint Gluzek Gyula elevátor magtárát, amelynek elevátor része jelenleg tető nélkül, üres ablak- és ajtónyílásokkal áll az 57-es majorban, így bár életveszélyes, de könnyen megérthető. A hozzá csatlakozó magtárrészt csak kívülről tudtuk szemügyre venni, de archív fotók, valamint az 1994-es műemlékfelmérésben szereplő rajzok alapján erről is részletesebb képet kaphatunk.

Központi magtár

Az 1994-es mezőhegyesi műemlék-felmérési dokumentáció tartalmazza az épület eredeti alaprajzát, keresztmetszetét, és hosszoldali homlokzatát.

Alaprajzát és tömegformálását tekintve tipikus XIX: század eleji magtár: hosszú, nyeregtetővel fedett téglafalazatos épület, belül fa szerkezetekkel. a tető hajlásszöge is jellemző: valamivel meredekebb, mint 45 fok, így könnyedén ki tudtak alakítani két további szintet is a földszint plusz egy emeleti szintes épület tetőterében.

Belső terében három lépcső visz fel az emeleti, illetve a két tetőtéri szintre. A lépcsők az épület három bejáratára vannak komponálva. A legfelső szinten van csak elválasztó fal az épület két szélén, az alsóbb szintek áramló terét csak a könyökfás oszlopok sora, a lépcsők, valamint az itt maradt belső berendezés töri meg. Belmagassága viszonylag alacsony, a térbe belógó mester-és fiókgerendák pedig még nyomottabbá teszik a belső teret. Az alacsony, elsősorban az átszellőztetést szolgáló ablaknyílások sora szintén ezt a hangulatot erősíti, mivel kevés fény jut be rajtuk.

28. Központi magtár alaprajza, keresztmetszete és homlokzata, homlokzati részlete

A XIX. századi magtárak kellékei még ma is megtalálhatók benne, bár már rég nem használják őket. A gabonamagok függőleges mozgatásához különféle csúszdák, csövek, csigák szolgáltak, melyek a szinteken áthaladva kötik össze azokat vertikálisan. A gabona forgatása és vízszintes mozgatása a legfelső szinteken végigfutó fa vályúkban történt, csigahajtás segítségével.

29. Központi magtár belső terében megtalálható felszerelés: csigahajtós fa vályú, fa csúszda és fa csövek

A könyökfás oszlopok sora három egyforma szélességű hajóra osztja fel az épületet. Az oszlopok a hosszában végigfutó mestergerendákat tartják, amikre körülbelül méterenként fekszenek fel a harántirányban futó fiókgerendák. A földszinten és az első emeleten a nagyobb terhelés miatt a mestergerendák és a könyökfás oszlopok közé egy közvetítőelem ékelődik, míg a tetőtéri szinten közvetlenül fekszenek fel a könyökfás oszlopokra a mestergerendák. Ez a belső fa szerkezet teljesen független a téglafalazatú homlokzati falaktól, a fal mellett futó könyökfás oszlopsor teljesen kiváltja. A földszint oszlopai a belső térben is jól látható faragott kő alapzatba csatlakoznak, a felsőbb szinteken pedig a fiókgerendákba vannak becsapolva. A padlót fa deszkázat alkotja.

30. A központi magtár belső fa szerkezete: földszint és az alsó tetőtéri szint

Az épület legfelső szintjén jól látható fedélszékének ollólábas-szelemenes szerkezete, két olószerűen összefogott gerendapár tartja a szelement a főállásokban, az ollópár gerendái feles átlapolással csatlakoznak. A főállások közti szelemeneket kötőgerendapár fogja össze, körülbelül akkora magasságban, mint az alsó szintek belmagassága.

31. Központi magtár tetőszerkezete a legfelső szinten

Az épület 6+1+6+1+6+1+6 tengelyes homlokzatát ív-pillérsoros motívum díszíti mind a négy oldalról, ami nemcsak esztétikailag, hanem szerkezetileg is hasznos kialakítás, mivel az íves pillérsorok hatékonyan veszik fel a terheket és közvetítik az altalaj felé. Homlokzati kialakítása nagyon hasonlít a mezőhegyesi istállókhöz (ív-pillérsoros homlokzati díszítés, fehérre vakolva, köztes részek pedig okkersárgára.) A hosszú oldalon összesen 27, a rövid oldalon 3 ilyen ívsor fut végig.

A falpillérek között alacsony és széles téglalap alakú ablaksor húzódik, melyek az átszellőztést szolgálták csak, így kevés fény jut be rajtuk. A tetőtéri szinteken sakkáblaszerűen elhelyezett kicsi, szűk bevilágító nyílások vannak: az első tetőtéri szinten minden harmadik pillér tengelyében, a legfelső tetőtéri szinten pedig minden harmadik ív tengelyében helyezkedik el egy-egy ilyen bevilágító nyílás. Az épület négyzetes lapokból álló palafedése közvetlenül fekszik fel a lécezésre, a fedés elemei között finoman süt át a fény, így itt sincs teljesen sötét.

32. Központi magtár nyílásain homályosan bejutó fény, sakkábla-szerűen kiosztott tető-bevilágítók

Az épület homlokzati kialakítása nagy hatással volt két szintén a XIX. század elején épült magtárra; az ív-pillérsoros homlokzat visszaköszön az 57-es és a 6-os major magtárain, melyek annyiban különböznek a központi magtártól, hogy nem kettő, hanem három szintesek, egyetlen tetőtéri szinttel, hosszú oldalukon csak 19 íves-pillérsor húzódik, két lépcsőfeljárathoz egy-egy bejárati tengelyt komponáltak. Az épület a XX. század építészetét is megihlette: a magtárral szemben levő iskola ablaknyílásai annak homlokzatrítmusát követi.

Az épület jelenleg elég jó állapotban van köszönhetően az 1980-as évekbeli felújításoknak, de már évek óta nem használják. Központi jellegét tekintve, azonban célszerű lenne kihasználni, például a turizmus céljára.

Gluzek Gyula elevátor magtár

A XIX. század végén a battonyai vasútvonal belsőperegpusztai megállója mellett épült eklektikus stílusú elevátor magtár a maga idején világszabadalomnak számított, amit maga Gluzek Gyula, Mezőhegyes egyik legnagyobb jelentőségű jószágigazgatója tervezett. Különböző korszerű gépi berendezésekkel volt ellátva, amelyek a rostálás, szállítás és emelés műveleteit segítették. A 300 vagon befogadóképességű 6 szintes magtár munkabírása is nagy volt: óránként 221 tonna magot volt képes kezelni a rostálástól kezdve a felszállításon át a mázsálásig. A gabona osztályozása 6-6 darab terménytároló silóban történt az épület dél-keleti oldalán. A zsákfelvonó szerkezetet csak később létesítették; a kezdetekben a munkások kézzel végezték ezt a feladatot.⁶⁵

Létesítésekor annyira korszerűnek számított, hogy nem sokkal később Franciaországban is megépítették ennek a magtárnak két pontos mását.⁶⁶

A magtárat 1935-ben nevezték el tervezőjéről Gluzek Gyula elevátor magtárnak Mezőhegyes fennállásának 150 éves évfordulója alkalmából, a bejárati falára ekkor került fel a " Gluzek Gyula elevátor magtár" felirat.⁶⁷

Szervesen kapcsolódott hozzá az 1957-ben épült Mezőhegyesi Hibridüzem, ami vetőmag előállításával és annak feldolgozásával foglalkozik.⁶⁸

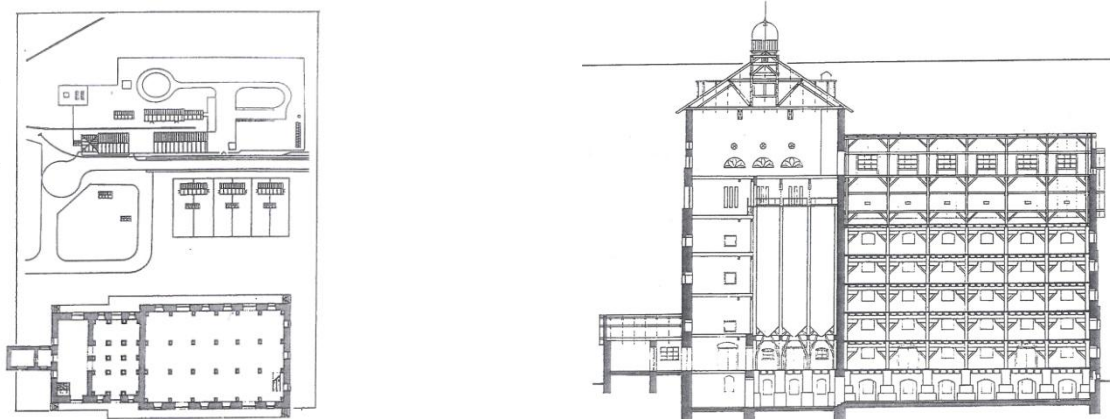
1981-ben egy felügyelet nélkül hagyott villanymotoros felvonó beizzott és az elevátor kiégett, a gépek megolvadtak, a tetőszerkezet teljesen leégett. A tüzeset óta csak a magtár rész kapott új védőtetőt, az elevátorra nem sok gondot fordítottak: ma is fedetlenül, romos állapotban áll a belsőperegpusztai 57-es majorban.

⁶⁵ <http://www.mezohegyes.hu/html/havilap/pdf/2009-1.pdf>

⁶⁶ http://www.ovarigazdasz.hu/images/1818-2018/archiv_anyagok/konyvek/BO1/bo1_172-183.pdf

⁶⁷ <http://www.mezohegyes.hu/html/havilap/pdf/2009-1>

⁶⁸ www.menesbirtok.hu/index.php?lang=hu&menu=222&part=2

33. Gluzek Gyula elevátor magtárának alaprajza, helyszínrajza és metszete

Szerencsére a magtár tervei megvannak, az 1994-es műemlék felmérési dokumentáció is tartalmazza a metszeti és alaprajzi terveket. 1978-ban részletes, fotókkal is kiegészített felmérési dokumentáció is készült róla.

Az épület alaprajzilag két részből tevődik össze, egy elevátor részből és egy magtár-részből. Az elevátor részben az akkor legkorszerűbb technológia segítségével mozgatták és osztályozták a magokat. Az erre a célra kialakított fából készült terménytároló silók a tűz következtében teljesen elpusztultak, ma csak a helyük van meg a falban. A 6-6 darab siló az épület délkeleti felén helyezkedett el, észak-nyugati oldalról egy kisebb épületrész csatlakozott hozzá. Ez egy nyeregtetős kialakítású rész volt, tetején egy szintén nyeregtetős bevilágítóval. A magtár rész viszonylag szerencsésen átvészelte a tüzet, egy ideiglenes védőtetővel való fedés után továbbra is magtárként használták és használják ma is. Az eredeti zsákcsúsztatók még ma is meg vannak.

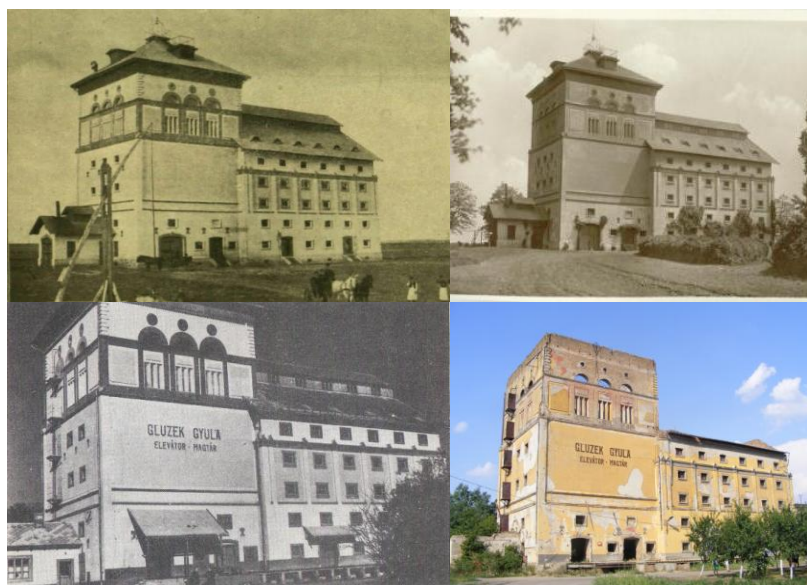
34. A kiégett elevátor belülről ma: üres ablaknyílások és az egykori szerkezet helyének maradványai a falban

A metszeti tervek szerint a magtár rész tipikus kialakítású: homlokzati faltól független könnyökgerendás oszlopsor osztja három hajóra az épületet, az oszlopok a hosszirányban futó mestergerendákat tartják, melyekre harántirányban fekszenek fel a fiókgerendák. Széles, de alacsony ablaksorok húzódnak oldalain. A magtárnak alagsora is van, melynek födémét vas- tag, zömök kő vagy beton oszlopok tartják.

A magtár rész eredeti tetőszerkezete nem a tipikus nyeregtetős kialakítást követte, hanem az eklektika jegyében bazilikális kialakítású volt: a középső rész kicsit jobban kiemelkedett, a kiemelkedő falrész ablaknyílásain is besütött a fény. Az ablaknyílások tengelyében a tető alsó részén félköríves tetőablakokat is kialakítottak. Sajnos a tűzvész során ez a tető is leégett, a mai védőtető meg sem közelíti az egykori tetőszerkezet esztétikus kialakítású szerkezetét: egyszerű, alacsony hajlású, fém fedésű nyeregtetőt létesítettek.

Az elevátor rész egykori tetőszerkezetéről archív fotók és a metszeti rajzok alapján kaphatunk képet. Két ollólábás fa szerkezetű fedélszékéhez közepén egy vasvázsal, lanterna szerű felépítmény csatlakozott, ami villámhárítóval volt ellátva. A tetőhöz négy oldalán egy-egy álló tetőablak csatlakozott. A tűz után ez is teljesen elpusztult és a magtár résszel ellentétben az elevátor tetejét egyáltalán nem pótolták, ma is tető nélkül áll meglehetősen romos állapotban.

A hat szintes elevátor rész torony szerűen magaslik ki a szintén hat szintes magtár rész mellett, még így tető nélkül is.

35. Az elevátor magtár fénykorában Ellinger Ede fényképén, régi képeslapon, nem sokkal a tüzeset előtt és ma

A vízszintes párkányok négy különböző magasságú felületre osztják a homlokzatot. A legfelső két majdnem egyforma magasságú részen három oldalról három tengelyben találhatóak az ablakok. Legfelül kis, környílások, ez alatt nem egészen félkör alakú ablaknyílások, melyekben ma is megvannak a finom erezetet mintázó vas osztóbordák, csak az üveg hiányzik. Ezek mindegyike alatt 3-3 szűk nyílás van, melyeket egy-egy falsáv fog össze. Középen egy nagyobb nyílás nélküli felület található, amely ma is büszkén hirdeti tervezője nevét, de a felirat csak 1935-ben került rá, addig ez a falfelület üres volt. Észak-nyugati oldalán a magtár részhez hasonló alacsony, széles ablaknyílások futnak két-két sorban. A legalsó bejárati rész finom aszimmetriával töri meg az elevátor három tengelyes felosztását: a két szegmensíves

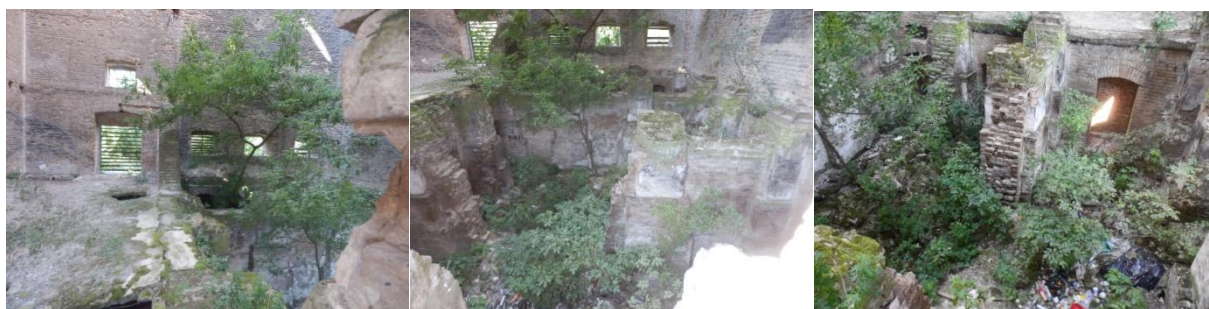
bejárat mellett kissé szabálytalanul négy kisebb ablaknyílás kap helyet. A magtár rész 6 tengelyes, az első két szint tagolatlan kialakítású a második két szintet kis, nyeregtetőszerű ékítménnyel kihangsúlyozott pilaszterek tagolják vertikálisan, a legfelső szint szintén tagolatlan kialakítású. A homlokzaton a sárga szín dominál, a tagozatok egykor valószínűleg sötétebbek voltak, de ma már nem nagyon látszik az eredeti színük. A magtár rész bejáratú ajtaja jelenleg világoskék színű.

36. Az elevátor magtár homlokzati részletei: világoskékre festett magtár-bejárat és keretes, díszes ablaknyílások, stilizált fa díszítmény a bejáratú oldalon

A bejárat a környező terepszinthez képest jelenleg körülbelül 50 centivel magasabban van, ezért ma vasbeton lépcső és terasz is kapcsolódik az épülethez, ami valószínű későbbi kiegészítés: a közvetlenül a tűzvész előtt már megvolt, de a fénykorban készült képeslapon még nem látszik. A bejárat fölötti védőtető is későbbi hozzáépítés lehetett, ami szintén elpusztult a tűz során, csak a bejárat fölötti, falhoz erősített korhadtt deszkázat maradt meg belőle.

Jelenleg a magtár, különösen az elevátor rész pusztuló állapotban van. Bár a magtár részt még ma is eredeti funkciója szerint magok raktározására használják, az állaga egyre jobban romlik. Az elevátorra a tűzvész óta szinte semmi gondot nem fordítottak, tető nélkül, életveszélyesen romos állapotban áll. A pincefödém sok helyütt beszakadt, a falak és a vakolat málladozik, belső terében mindenféle növények nőnek, amik gyökérzetükkel tovább rombolják az épületet. Ahol valaha a terménytároló silók álltak teljesen eltűnt az alagsor földeme, a silók helyét csak a falban levő lukak jelzik. Bár az épület műemléki védelem alatt áll, az eredeti funkció szerinti helyreállítása nem lenne költséghatékony. Az életveszélyes állapotok ellenére az épület turista csalogató hatása nem kopott meg: aki turisztikai célból Mezőhegyesre látogat, szinte biztos felkeresi az elevátor romjait is.

37. Elevátor rész egykori silók alatti pince részlete

ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZAT MEZŐHEGYES MAGTÁRAIRÓL

A jórészt a XIX. századból származó, ma is álló magtárak jó része műemléki vagy helyi védelem alatt áll. A 2012-es örökségvédelmi hatástanulmány összesen 8 plusz egyet említ meg. Utóbbi eredetileg istállónak épült, csak később kezdték magtárnak használni.⁶⁹

Magtárak	Helyszín	Építési év/ stílus/tervező	Védelem foka	Jelenlegi funkció	Méretek- hasznos alapterület	Szintek száma	Állapot
Óregesűr	Kossuth L. utca 4-6	1786/1796- 1810/ empire/ Hild János	Műemléki	Kereskedelmi egység		főldszint+2 tetőtéri szint	elfogadható
Központi magtár	Hild János tér	1805/ empire/ Hild János	Műemléki	Nincs használatban	2300 m ²	2 szint+2 tetőtéri szint	elfogadható
Kamaráspusztai magtár	21-es majör	1864/ Hild-féle stílus/ A. Zellenka	Műemléki	Raktár	3300 m ²	3 szint+1 tetőtéri szint	erősen leromlott
Gluzek Gyula elevá- tor magtár	57-es majör	1888/ eklektikus/ Gluzek Gyula	Műemléki	Nincs használatban	3000 m ²	6 szint	romos
Belsőpereszti magtár	57-es majör	? / Hild-féle iv- pillérsoros empire stílus/ ?	Műemléki	Nincs használatban	3390 m ²	3 szint + 1 tetőtéri szint	erősen leromlott
Komlófecskei magtár	6-os majör	? / Hild-féle iv- pillérsoros empire stílus/ ?	Helyi	Nincs használatban	3390 m ²	3 szint + 1 tetőtéri szint	erősen leromlott
Külsőfecskepusztai magtár	81-es majör	?/ talán klasszicista/ ?	Helyi	Raktár		2 szint+ 1 tetőtéri szint	jó
Új-Mezőhegyesi magtár	28-as majör	?/ talán klasszicista / ?	Helyi	Nincs használatban		2 szint + 1 tetőtéri szint	erősen leromlott
Istálló-magtár	17-es majör	XVIII.-XIX. Század/ empire/ ?	Helyi	Ma magtár, eredetileg istálló		főldszint	elfogadható

⁶⁹ Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012

ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZAT MEZŐHEGYES ZABSILÓIRÓL

A XIX. század elején épült az a 7 zabsiló torony, ami ma Mezőhegyes egyik legjellemzőbb műemléki épületei közé tartozik. Legtöbbjük azonban ma már nincs használatban, karbantartás hiányában pedig állaguk egyre romlik.

Zabsiló toronyok	Helyszín	Építési év/ stílus/tervező	Védelem foka	Jelenlegi funkció	Méreték-hasznos alapterület	Szintek száma	Állapot
Ó-Mezőhegyesi zabsilótorony 1.	18-as major	1830-32 / ? / ?	Műemléki	Nincs használatban	12 m ²		erősen leromlott
Ó-Mezőhegyesi zabsiló 2.	18-as major	1830-32 / ? / ?	Műemléki	Víztorony	12 m ²		viszonylag jó
Új-Mezőhegyesi zabsiló	Battonyai út	1830-32 / ? / ?	Műemléki	Nincs használatban	12 m ²		erősen leromlott
Árokospusztai zabsiló	39-es major	1830-32 / ? / ?	Műemléki	Nincs használatban	12 m ²		erősen leromlott
Csatókamarási zabsiló	73-as major	1830-32 / ? / ?	Műemléki	Nincs használatban	12 m ²		erősen leromlott
Füperpusztai zabsiló	23-as major	1830-32 / ? / ?	Műemléki	Víztorony	12 m ²		viszonylag jó
Külsőfűcséskpusztai zabsiló	81-es major	1830-32 / ? / ?	Műemléki	Nincs használatban	12 m ²		erősen leromlott

RÉGI MAGTÁRAK HASZNOSÍTÁSI LEHETŐSÉGEI

A régi, főleg XVIII.-XIX. századi magtárak mára elavultnak számítanak, ezért nagy részük használaton kívül áll, sokuk a műemléki besorolás ellenére a megsemmisülés határán van. Az utóbbi években azonban egyre több felhasználásukra vonatkozó terv valósult meg, gyakran a helyreállítás mellett új funkciót is adva ezeknek az épületeknek, megmentve őket az enyészet-től. A lehetőségek tárháza sokrétű, a magtárak nagy méretű tömegük, összefüggő tereik miatt sokféleképpen hasznosíthatóak. Eleinte a legcélszerűbb újrahaznosításként raktárrá alakították át legtöbbjüket, később ettől egyre változatosabb funkciók jelentek meg hasznosításukban, gyakran teljesen eltávolodva az eredetitől.

A magtárak látványos *fa gerendás szerkezete* által meghatározott belső terei olyan új funkciók elhelyezésére ösztönöznek, amelyek mindebből profitálni tudnak megőrizve és bemutatva azt. Ezért gyakran hasznosítják turisztikai és vendéglátó célokra ezeket az építményeket megtartva - esetleg megerősítve és kiegészítve - az eredeti, különleges hangulatú fa szerkezetet. (Eger-magtárfogadó, Dunaszekcső-örökségház, Bódvaszilas- Művészetek magtára...) Mivel a magtárak belső szerkezete általában fából készül, amely független a külső falaktól, és egyrészt tűzveszélyes, másrészt élettartama a külső, többnyire kőből, vagy téglából készült határoló falakhoz képest kevés, ezért az is gyakori, hogy inkább nem tartják meg az eredeti szerkezetet, hanem teljesen új tereket és szerkezeteket hoznak létre a kő vagy téglafalak által határolt belső térben, csak a homlokzat marad közel eredeti. (Tallin-pláza, Madrid- Caixa forum) Ezt tűzveszélyessége mellett az is indokolja, hogy a magtárak belmagassága viszonylag alacsony, a nagy szerkezeti vastagságú, térbe belógó fa gerendák sokat elvesznek a szabad belmagasságából. Ilyenkor nagyobb szabadság van az új funkció kiválasztásában; plázától kezdve, szolgáltató egységeken át, lakásokig szinte bármit kialakíthatnak bennük.

A magtárak nagy, egybefüggő *belső terei*, melyeket csak a fa szerkezet oszlopsorai és gerendái tagolnak, kötetlen rendszerű terek kialakítását teszi lehetővé. Ez hasznos például kiállítóterek létesítésénél. (Mosonmagyaróvár- Futura magtár, Pécs-látogatóközpont, Bódvaszilas-Művészetek magtára...) A tér felosztása sem ütközik akadályba, ha az kell; az ismétlődő szerkezetek segítenek meghatározni ezeket a felosztásokat, így kisebb kereskedelmi vagy lakóegységeket is létrehozhatnak bennük. (Gliwice-loft lakások)

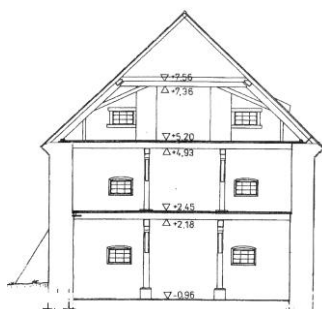
A legtöbb régi magtár *tömegformálása, homlokzata* egyszerű: általában hosszú, egy vagy több szintes nyeregtetős épület oldalain széles, alacsony ritmikusan ismétlődő ablaksorokkal. A hosszúkás tömeg önmagában is megállja helyét, de sokszor kapcsolnak hozzá bővítményeket, néha figyelemfelkeltő kortárs elemekkel kiegészítve az eredetit. Ezeket általában igyekeznek

úgy kialakítani, hogy harmonikusan illeszkedjenek a régi épületrészhez, ugyanakkor finom kontrasztban álljanak az eredeti résszel. (Gliwice-loft lakások, Mosonmagyaróvár-Futura magtár, London- iparközpont...) Mivel a magtárak nyílásai viszonylag kicsik, sokszor az új funkció által megkívántnál kevesebb fény jut be a belső térbe, ezért előfordul, hogy kibontják a falat, máshol inkább befalazzák az eredeti nyílásokat és teljesen újakat hoznak létre a legkülönbözőbb helyeken, esetleg megtartják az eredeti ablaknyílásokat és a szükséges megvilágítást mesterségesen pótolják. (Madrid-Caixa forum)

Anyaghasználatban ilyenkor az eredeti kő homlokzattól és fa szerkezettől elütő modern anyagot használnak a régi és a kortárs közti ellentéteket is erősítve. Népszerű erre a célra a corten acél használata, amely rozsdabarna színével élesen elüt a régi falazott homlokzattól, de más szélsőséges anyaghasználat is egyre gyakoribb. (Gliwice-loft lakások, Tallin-pláza...)

A *beavatkozás mértékének* szempontjából a legegyszerűbb és legkevesebb beavatkozást tartalmazó megoldás a belső tér új funkció szerinti hasznosítása és átalakítása az eredeti fa szerkezetek és külső homlokzat megtartása mellett. Ilyenkor általában mind a külsőt, mind a belsőt felújítják alapvetően megtartva az eredeti karaktert, csak a belső térben végezve néhány a kor és az új funkció igényeihez igazodó többnyire kis mértékű átalakítást. Van, ahol szinte csak a kortárs bútorok behelyezésével változtatják meg a funkciót, (Dunaszekeső-Örökségház) máshol létrehoznak pár új, kisebb helyiségcsoportot is a használatnak megfelelően. (Eger-magtárfogadó) Nagyobb mértékű beavatkozást igényel, amikor egy-egy, a homlokzaton is megjelenő kortárs elemmel (Gliwice-loft lakások) esetleg egy hatalmas bővítéssel egészítik ki az eredeti épületet (London-iparközpont). Ilyenkor az új elem vagy elemek igazodnak az eredeti homlokzathoz valamilyen absztrakt, kortárs módon, anyagukkal pedig finoman, de egyértelműen elütnek attól. A legszélsőségesebb esetben a beavatkozás olyan mértékű, hogy szinte csak a külső homlokzat marad, vagy annak is csak egy-egy részlete, belül pedig teljesen új szerkezetű és kortárs épületet hoznak létre. (Tallin-pláza, Madrid-Caixa fórum)

Dunaszekcső, magtár felújítás-Az eredeti szerkezet teljes egészében való visszaállítása

39. A dunaszekcsői magtár metszete, egykori romos és jelenlegi állapota

A dunaszekcsői magtár a település legrégebbi épülete. Eredetileg rendkívül egyszerű kialakítású katolikus templomnak épült 1804 és 1810 között, majd rögtön át is alakították magtárnak: a nagyobb nyílásokat befalazták, hogy a magtárakra jellemző kisebb ablaksorok legyenek, a feltehetően kör alakú apszisrészét elbontották, egyenes lezárást építettek. Egészen a múlt század végéig használták, mint magtárat, a XX. században azonban szinte végig üresen és elhanyagoltan állt. Az épületet 2001-ben vette meg a Budapest Art Studio, céljuk az volt, hogy művésztelepet és kiállítóteret létesítsenek belterében. Sajnos ez végül nem valósult meg és 2007-ig nem is volt előrelépés az ügyben. Végül lakossági összefogás eredményeként újjátették fel a magtárat, ami *Örökség-házként* a közösséget szolgálja: az épület műemléki kutatása, felújítási munkálatai egyben közösségi program is; a település lakóinak aktív részvételével történik és helyet kapnak benne egyéb rendezvények is.

38. A Dunaszekcsői magtár belső terei

A dunaszekcsői magtár felújítása a *minimális beavatkozás* példája. Az eredeti fa belső szerkezetet, valamint a külső homlokzatot teljes egészében megtartották, illetve helyreállították, jóformán csak az új berendezés szolgálja a közösségi funkciókat.⁷⁰

⁷⁰ <http://www.lugio.hu/magtar.htm>

Eger, magtárfogadó-belső tér átalakítása vendéglátó funkciókhoz

Az egeri *magtárfogadó* egykor pincével is ellátott magtár volt, ami a XVIII. század végén épült grófi magtárként. Az építészeti elemek megtartásával megőrizték a magtár hangulatát, a belső tér kialakításában azonban a kor igényeihez alkalmazkodtak.⁷¹

40. Egeri magtárfogadó tömege és belső terei

Bódvaszilas, MagtArt-belső tér átalakítása kiállítóterként

A bódvaszilasi uradalmi magtárat a XVIII. század végén építették. Az alapincézett kétszintes magtár érdekessége, hogy második szintje csehsüvegboltozattal és hevederívekkel van lezárva. A pince is boltozott. Az évtizedekig használaton kívül álló, romló állapotú épületet 2011-ben újították fel, hogy *természetművészeti kiállításoknak, rendezvényeknek* adjon otthont.⁷²

A homlokzat és a belső tér felújítása mellett arra törekedtek, hogy megtartsák az eredeti *szerkezeteket*: a boltozatokat és a fa gerendás vázat a földszinten.

41. Magtár tömege, belső terei

⁷¹ <http://www.magtارفogado.hu/>

⁷² <http://www.bodvaszilas.hu/telepulesunk/epitett-oeroekseg>

Lengyelország, Gliwice- kortárs elemek megjelenése a külső formálásban: hasznosítás loft lakásként

A lengyelországi Gliwice város magtára a XIX. század végén, XX. század elején épült az ott állomásozó porosz katonai egység laktanya-komplexumának részeként. A nyers téglaburkolatos homlokzata a historizmusban kedvelt, az akkori ipari épületekre jellemző divatot követi. Az évek során rengeteg egyéb funkciójú használatnak is otthont adott, a háború idején például gyógyszerraktár is volt. Végül kulturális örökséggé nyilvánították, és megoldást dolgoztak ki korszerű hasznosítására. A felhasználást segítette, hogy viszonylag központi elhelyezkedésű, a belváros alig pár percre van tőle, és a környék igen népszerű lakóövezet, melyben furcsán és nem odaillően hat a védelem alatt álló, régi funkcióját veszített posztindrusztális építmény.

Az épület magtár-jellegéből adódó ritmikus *homlokzati* és *szerkezeti* ismétlődései kiválóan alkalmasak arra, hogy *loft* lakásos társasházként gondolják újra, amit a lakó környezet is indokol.⁷³

42. A magtár belső terei

A terveket a lengyel Medusagroup Építész Stúdió készítette 2009-ben.⁷⁴ A négy emeleti szinten 30 loft⁷⁵ lakást alakítottak ki, melyek alapterülete 79 m² és 320 m² között változik. A földszinti egységek különböző kiskereskedelmi, irodai és szolgáltatási funkciókat látnak el.

A *beltér* eredeti hangulatát igyekeztek megőrizni; meghagyták az eredeti nyerstégla falakat, valamint a magtárakra jellemző fa szerkezetek esztétikus és szerves részét képezik a belső térnek.

⁷³ www.archello.com <http://www.archello.com/en/project/adaptation-former-granary-lofts-gliwice-poland>

⁷⁴ <http://www.livegreenblog.com/materials/industrial-archaeology-for-new-living-spaces-7856/>

⁷⁵ <https://kortarsepiteszet.wordpress.com/2013/12/02/magtar-atalakitasa-loft-lakasokka/>

43. Fent: a régi magtár megújult homlokzatai, lent: a hasznosítás tervei

Éles kontrasztot képeznek a régi épületrészekkel a széleken kialakított, az épületből kitüremkedő, kortárs, vasbeton szerkezetű két lépcsőház-maggal mind *anyaghasználatban*, mind *formálásban*, de mégis harmonikus látványt képezve a régivel. A kortárs lépcsőház-magok kívülről rozsdabarna színű Corten acéllal vannak burkolva, az épület előtt levő kis tér felé nagy üvegfelületekkel megnyitva, belül pedig a vasbeton felületek, sima letisztult formák dominálnak, evvel élesen elkülönülve a régi magtártól.⁷⁶

A kortárs kialakítású lépcsőház-magok igen figyelem felkeltőek és jól kiemelik az eredeti nyerstégla homlokzatot, letisztult tömegük harmonikusan illeszkedik a régi tömbbe.

Mosonmagyaróvár, Futura magtár- külső kortárs elemek megjelenése a formálásban: hasznosítás élményközpontként

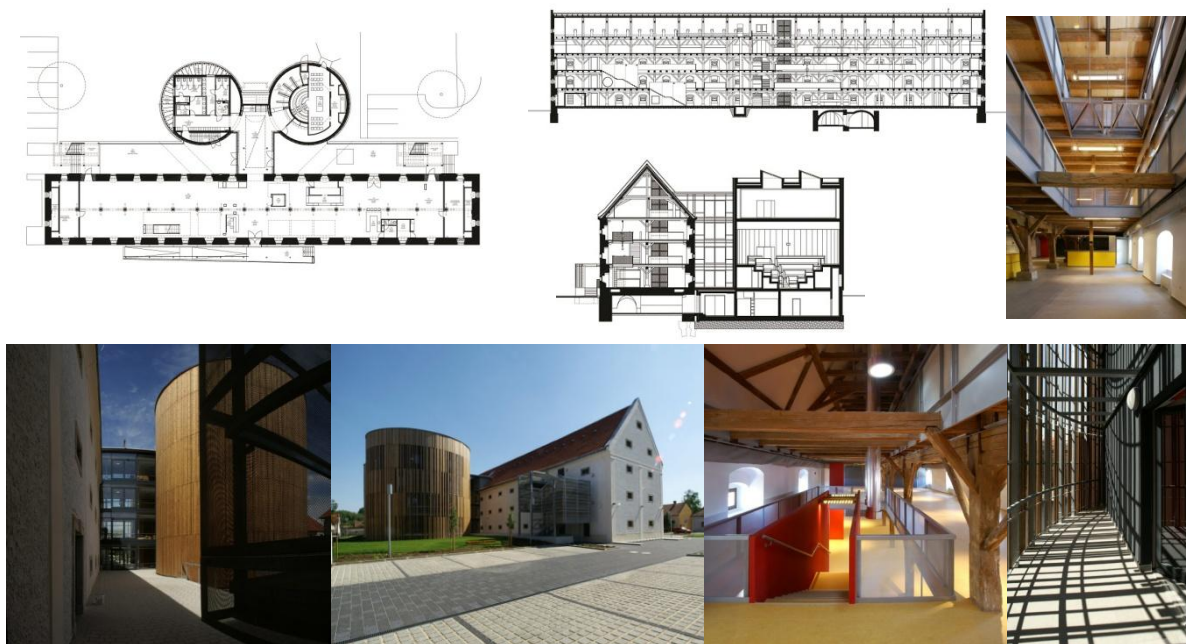
A XVIII. században épült három szintes magtárépület közel 300 éves eredeti funkció szerinti működés után, 2012-ben épült át és vált a mai *tudományos élményközponttá*. Az épület egykor a Mosonba összpontosuló gabonakereskedelem egyik magtára volt. Az átépítési terveket 2008-2010-ben a Lenzsér és Társa generáltervező Kft. készítette.

A régi épületrész az *eredeti tömeget*, az *összefüggő tereket* és a *fa szerkezeteket* megőrizve kiállítótérként funkcionál, a kiegészítő funkciók számára (iroda, vizesblokk) két gabona silóra emlékeztető hengeres kortárs épülettömeg létesült, melyek nyaktaggal kapcsolódnak az eredeti épületrészhez. A kortárs épületrészek anyaghasználatukkal és formálásukkal egyrészt utalnak a régi épület eredeti funkciójára (magtár funkcióhoz kapcsolódó gabonasiló forma, szerelt

⁷⁶ www.archello.com <http://www.archello.com/en/project/adaptation-former-granary-lofts-gliwice-poland>

acél-üveg szerkezetű nyaktag, ami az anyagmozgatás egykori technológiáját idézi) másrészt igyekszik a régitől elkülönülni az eredeti tömb szögletes téglatestéhez kapcsolódó hengeres, lécezett burkolatú új tömbökkel.

A régi és az új kontrasztja a *belső térben* is érvényesül: az új helyiségcsoportok, berendezések, és egyéb objektumok szoborszerű bútorként jelennek meg az egykori magtár összefüggő tereiben.⁷⁷

44. Futura magtár alaprajza, metszetei, tömege és belső terei

London, Abbey Road Riverside ipartelep- nagyobb léptékű kortárs bővítés:

A londoni Abbey Road Riverside-ban levő régi magtár a nagyobb kortárs bővítés példája. Az Abbey Road Riverside XIX. századi ipar-területe a Roding folyó partján található, Kelet-Londonban. Itt volt a világ egyik vezető halászzati kikötője is abban az időben. Az évek óta

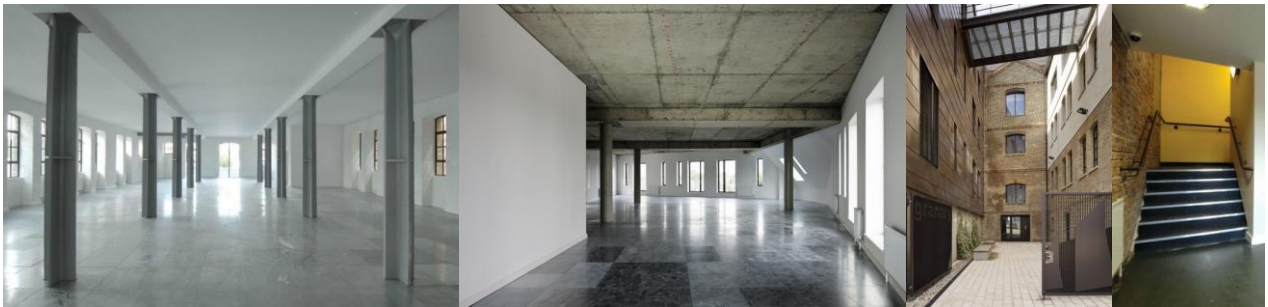

45. A régi magtár és a magtár bővítéssel ma

⁷⁷ <http://epiteszforum.hu/futura-magtár-ujrahasznositas-a-nomen-est-omen>

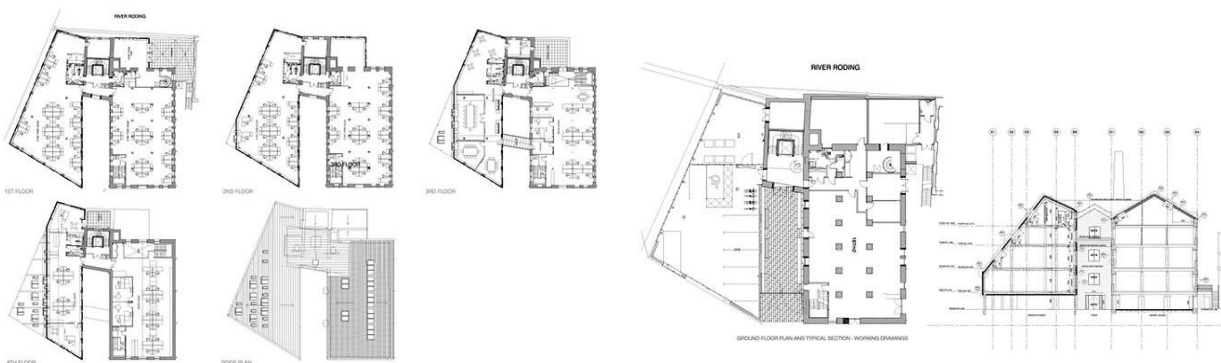
nem használt, romos ipartelep történeti-építészeti értékei miatt 1995 június 12.-étől műemléki védelem alá helyezték, a telep megőrzésére, javítására, rehabilitációjára terveket kezdtek el kidolgozni.

A telep hűtőházakból, egy sörgyárból egy vendéglőből, egy vasútállomásból, egy malátacsíráztató épületből és egy magtárból állt. Utóbbi kettő a terület legértékesebb épületei, helyi védelem alatt állnak. Mindkettő 1866-ban épült viktoriánus stílusban. A magtár 5 emeletes magasságával és még feltörekvőbb kéményével kiemelkedik a többi épület közül. Nagy központi ablakain keresztül húzták fel a tárolandó árut. A felújításkor nagy belső terében még meg voltak az eredeti öntött vas oszlopok⁷⁸.

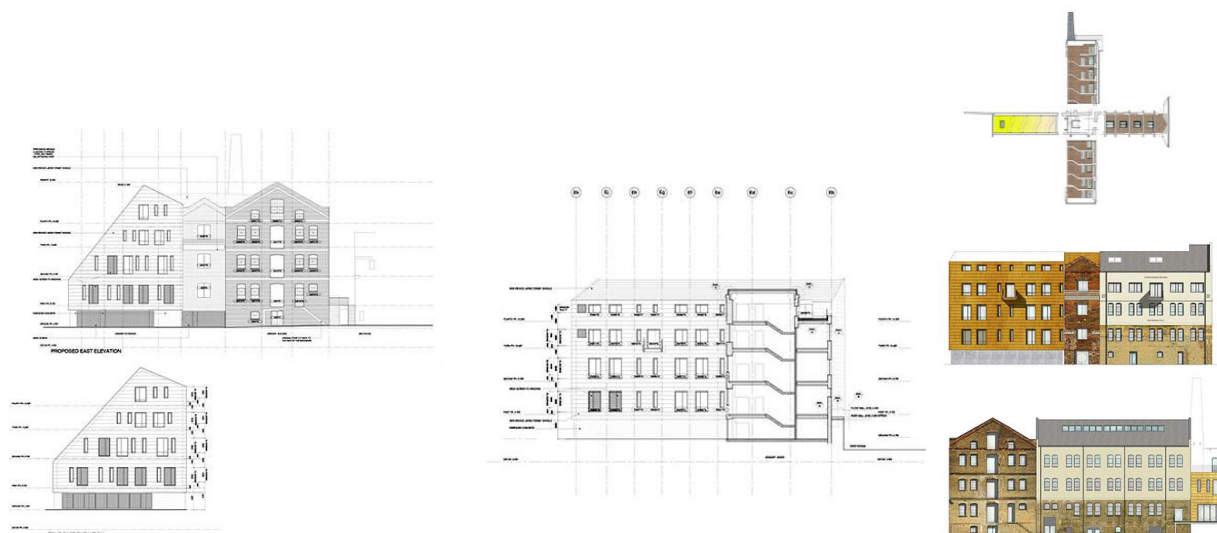
47. A magtár mai és a bővítmény belső tere és az összekötő rész

Az épület, illetve épületek hasznosításaként új, *kreatív ipar-negyed* hoztak létre. Maga a magtár irodai és kereskedelmi funkciókat kapott. Rehabilitálási koncepcióját a Hammer Lassen iroda dolgozta ki, amit a Pollard Thomas Edwards Architect fejlesztett tovább, és 2009-ben utóbbi tervei alapján megkapták az építési engedélyt. Az építkezést gondos javítási, állagmegőrzési munkák előzték meg.

46. Magtár hasznosításának tervei-alaprajzok

⁷⁸ Abbey Road Riverside - Conservation Area Appraisal, London, Borough of Barking & Dagenham

48. A magtár hasznosításának terve- metszetek

A hasznosítás során a magtárat és a maláta-csírázatot, valamint egy ezekhez kapcsolódó bővítményt felhasználva, egy *irodaház* hoztak létre, különféle kreatív és üzleti vállalkozások számára. Az új funkció a kedvező megközelíthetőségi lehetőség miatt is jó választás lett.

A bronz panelekkel borított prizma alakú *kortárs bővítmény* éles, de nem bántó kontrasztot képez a finom történeti formákkal kialakított magtárral, melynek *belsejében az összefüggő tereket* és az épület eredeti *acél szerkezetét* megtartva kötetlen rendszerű irodákat hoztak létre. A kiegészítő funkciók egyrészt a magtár hátsó részén másrészt a további irodákat is tartalmazó bővítményben kaptak helyet. Az új épületrész egyedi és ritka anyagválasztása ellenére tömegformájában, homlokzatában, hangulatában tökéletesen harmonikusan illeszkedik a magtárhoz. A régi és az új szárnyat egy lépcsőház, a magasban pedig egy híd köti össze.⁷⁹

Tallin, Rottermann ipartelep- a teljes átalakítás nagy kortárs bővítménnyel:

Az észtországi Tallin város Rottermann nevű iparnegyedében 150 éves ipari épületek között végeztek rehabilitációt 2009-ben. A régi, többnyire mészke falú ipari épületek felhasználásával kortárs *pláza-negyed* hoztak létre. A terveket a Hayashi-Grosschmidt Architektuur készítette. Az egykori ipar negyed előtt tisztelegve a kortárs hozzáépítések nagy részét a rozsdásnak tűnő corten acéllal készítették, ami egyben a régi mészkefalazatokkal is kontrasztban áll. Többek közt az egykori liszt raktárt is így alakították át; tömegét fölfelé megbővítették egy *corten acél* borítású plusz szinttel. A belső térben is ez az anyag dominál. A régi épületből gyakorlatilag csak a homlokzatok maradtak meg.⁸⁰

⁷⁹ www.epiteszforum.hu: Prizma és Magtár - ipari műemlék újrahhasznosítása rézzel, 2012

⁸⁰ <http://www.archdaily.com/330863/rotermanns-old-and-new-flour-storage-hga>

Ezen felül a régi liszt raktárat egy hozzátoldott teljes egészében corten acél és üveg borítású kortárs épülettömbbel toldották meg, melynek aszimmetrikusan elhelyezkedő, néhol a síkból kiugró ablaknyílásai finom kontrasztot képeznek a mellette levő épület szabályosan elhelyezkedő, *ritmikusan ismétlődő ablaksoraival*. A két épületrészt egy üvegezett "átjáró" köti össze, több kisebb híd segítségével.

A régi épületrész hosszában végigfutó *oszlopsorokat*, melyek három hajóra osztják fel a teret meghagyták, ezek határozzák meg az épület középső magjában kialakított kisebb helyiségcsoportokat.

49. Liszt raktár tömeg, alaprajz, metszet, belső tér

CAIXA fórum-szélsőséges átalakítás

A Madridban levő XIX. század végén épült ipari épület nem magtár, hanem erőmű volt, de homlokzati kialakítása, valamint tömegformálása a régi magtárakéhoz hasonló: hosszú nyeregvetős épület, széles, alacsony ablaksorok. Az épület hasznosítását Herzog & de Meuron tervezőpáros dolgozta ki.

50. Caixa fórum tömeg

A régi erömüből csak a homlokzati téglá héjat használták fel, itt az eredeti ablaknyílásokat is befalazták. A többfunkciós kulturális építmény szoborszerűen, a környező épületek tetőkontúrjához igazodó corten acél anyagú ráépítéssel lebeg a térben, az eredeti épületet egy teljes szinttel megemelve. A belső tér rendkívül modern kialakítást kapott, szinte teljesen elszakadva az egykori erömű belső kialakításától és szerkezetétől.⁸¹

⁸¹ <http://www.arcspace.com/features/herzog--de-meuron/caixa-forum/>

Nyírbátor- az "átalakítás" egy különleges esete

51. Nyírbátor kastély-magtár

A teljes átalakítás megosztó⁸² példája a nyírbátori magtár, ami, mint barokk magtár volt bejegyezve a műemléki jegyzékbe, ugyanakkor a legújabb kutatások bebizonyították, hogy eredetileg a Báthoryak reneszánsz loggiás kastélyának épült a XV. század végén. 2006-ban a kutatások eredményeit szem előtt tartva, gyakorlatilag teljes egészében a feltételezett reneszánsz kori állapotot állították vissza, az egykori magtárra ma már semmi sem utal.⁸³

⁸² <http://epiteszforum.hu/vita-egy-nyirbatori-epitmenyrol>

⁸³ <http://muemlekek.info/muemlek/nyirbator-var.php>

ÁTTEKINTŐ TÁBLÁZAT RÉGI MAGTÁRAK HASZNOSÍTÁSÁRÓL

Átalakítás módja	Hasznosított épület	Alaprajz, belső tér	Szerkezet	Tömeg	Homlokzat	Új funkció
Felújítás eredeti szerkezet teljes megtartásával	Dunaszekcsői magtár	kevés korszerűsítés, jóformán csak bútorral	eredeti szerkezetek megtartása, felújítása	Tömeg megtartása	Homlokzat eredeti szerinti megtartása, felújítása	Örökségház
Belső tér átalakítása a kornak megfelelően apróbb kiegészítésekkel	Eger, magtárfogadó	Csak az új funkcióból eredő változtatások; új kisebb helyiségcsoportok	eredeti szerkezetek megtartása, felújítása	Tömeg megtartása	Homlokzat eredeti szerinti felújítása	Fogadó
	Bódvaszilasi magtár	Csak az új funkcióból eredő változtatások; új kisebb helyiségcsoportok	eredeti szerkezetek megtartása, felújítása	Tömeg megtartása	Homlokzat eredeti szerinti felújítása	MagArt- természetvédelmi ház
Hozzáadott kortárs elemek, ami a külső homlokzaton is megjelenik	Mosonmagyaróvári magtár	egységes belső tér megtartása, kortárs kiegészítések-lehetőleg kevesebb érintkezés a magtár tömegével, bútorként beállított új objektumok, helyiségcsoportok	eredeti szerkezetek megtartása, felújítása	Kiegészítő tömegek: hengeres, gabonasi-lók formáját idéző kortárs épületelemek	Homlokzat eredeti szerinti felújítása	Futura magtár- Interaktív Természettudományi Élmeményközpont
	Lengyelország, Gliwice magtár	belső fa szerkezetet reális kereteken belüli megtartása (fa könyökfűtési oszlopok, fa lépcsők, stb. ...), kisebb helyiségegyesítések-loft lakás csoportok	Belső fa tartószerkezeti elemek megtartása	Új kortárs lépcsőháztömegek hozzáépítése az eredeti épülethez	Homlokzat eredeti szerinti felújítása; nyerstégálás kialakítása, melyet csak a lépcsőháztömbök szakítanak meg	loft lakások és szolgáltató funkciók
Nagyobb léptékű kortárs bővítésművelés	Anglia, London, Abbey Road Riverside magtár	Eredeti áramló tér megtartása a régi épületrészben	kortárs vasbeton szerkezetek	Régi magtárhoz kortárs prizmaszerű bővítésművelés	Régi épület eredeti homlokzatának megtartása; éles kontraszt az új részzel	Irodaház
Teljes átalakítás; a régi épület csak "öltözet" vagy az se	Észtország, Tallin, Liszt taktár	Csak a főfalak és az ablaknyílások maradtak meg, minden más átalakult	Kortárs szerkezetek	Tömeg sajátos kiegészítése: Corten acél burkolatos plusz szint	Régi mész-kő falak és corten acél	Pláza
	Spanyolország, Caixa Forum, egykori erőd	Csak a főfalak és az ablaknyílások helye maradt meg, azt is befalazták új nyílásokat létrehozva, minden más átalakult	Kortárs szerkezetek	Rozsdaszínű corten acél kiemelés a tetőn, ami a környező épületek tetőkontúrját követi, épület egy szinttel való megemelés, lebegő, szoborszerű hatás	Egykori téglahomlokzati falazat héjként való megtartása, eredeti ablakok befalazása, újak nyitása	Multi-funkciós kulturális központ
Különleges eset	Nyírbátor, magtár	Teljes átalakítás	reneszánsz szerkezetek	reneszánsz tömeg	teljesen új reneszánsz homlokzat	Reneszánsz vár

KÖVETKEZTETÉSEK

Összefoglalva a XVIII.-XIX. században elterjedt és megépült átszellőztetés elvén alapuló magtárak többsége ma már nincs az eredeti funkció szerint használatban. Bár számos példa akad hasznosításukra, egyenlőre még mindig túlsúlyban vannak az évek óta kihasználatlan, emiatt egyre romló állagú magtárak, annak ellenére, hogy jellegzetes XIX. századi mezőgazdasági építmények révén többségük műemléki védelem alatt áll. Ez a helyzet a mezőhegyesi magtárakkal is.

Az előző fejezetben felsorolt példák alapján látható, hogy a magtárak hasznosítási lehetőségei igen sok rétűek. A magtárak tipikus, hosszázás kialakítása belső szerkezetének ritmikus ismétlődése, és összefüggő terei több funkció befogadására is alkalmassá teszik őket.

A homlokzati nyílások- és a tartószerkezeti rendszer ritmikusan ismétlődése lehetővé teszi az épületek több kisebb funkcionális sorolását (pl: kereskedelmi, vagy lakóegység). Megtartva az összefüggő, csak oszlopok által határolt teret nagyobb léptékű funkciók kielégítésére is alkalmas, mint pl. kötetlen kialakítású iroda vagy múzeumtér.

Sok példában nagy szerepet játszik az épületek központi vagy forgalmas elhelyezkedése főként kikötőkben, vasútállomásokon. Ezeket gyakran használják kereskedelmi és szolgáltató funkciókra, vagy akár lakóháznak, mint ahogy a legtöbb felhozott külföldi példa is mutatja. Félreesőbb helyeken álló magtárakat leggyakrabban régi mezőgazdasági épületek iránt érdeklődő turisták keresnek fel, ezért ezeket gyakran állítják a turizmus szolgálatába, mint múzeum, látogató központ vagy fogadó. Magyarországon számos hasonló megvalósult példát találhatunk, a fenti példák közt is. A régóta használaton kívül álló, de műemlék jellegű falusi magtárak akár a helyi közösséget is szolgálhatják, mint Dunaszekcsőn.

A mezőhegyesi magtárak a központi magtáron kívül inkább a majorságokban találhatóak, melyek jelenleg gyéren lakottak és ritkán látogatottak. Mivel felszereltségük elavultnak számít legtöbbjük évek óta nincs használatban. A majorsági magtárak egyre romosabb állapotban vannak. Felújítást csak a központi épületeken végeztek az 1980-as években, a majorsági épületekre eddig nem sok gondot fordítottak. Tény, hogy a műemléki épületek nagy része a központban van, de a majorságokban is találhatunk egy-egy gyöngyszemet, köztük az inkább külterületen levő zabsilókat, majorsági istállókat és magtárakat, melyeket ma is szívesen keresnek fel turisták, így hasznosításuk során érdemes lenne turisztikai célokra felhasználni ezeket az építményeket.

Az egyszerű hosszú mezőhegyesi magtár épületek ritmikusan ismétlődő ablaksoraival és belső szerkezeteivel, valamint összefüggő tereivel mind kisebb egységek, mind nagyobb terek kialakítására alkalmasak.

Egyedi helyzetben van Gluzek Gyula elevátor magtára; szerkezetileg és egykori, de a tűzvészben elpusztult gépi felszereltségét tekintve is kiemelkedik a többi mezőhegyesi magtár közül, sőt az országban sincs hozzá hasonló, tekintve, hogy építéskor világszabadalom volt. Csak arról tudunk, hogy nem sokkal létesítése után Franciaországban felépítették a pontos mását. Különleges szerkezete megőrzendő érték lehet az utókor számára, az egykori gépi berendezések bemutatásával együtt. Tervem a jövőben egy esetleges felújítás, helyreállítás, az épület interaktív mezőgazdasági múzeummá alakításának lehetőségeinek a megvizsgálása és javaslattétel egy konkrét megoldásra.

SZAKIRODALOM:

- Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009
- Id. Csanádi István: Mezőhegyesi Műemlékek és emlékezések, Mezőhegyesi Ménesbirtok Rt., Mezőhegyes, 1996,
- Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986
- Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajz, Gazdálkodás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002
- Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest; 1997
- Istvánfi Gyula: Az építészet története, Őskor, Népi építészet, Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 1997
- Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846
- Ménesbirtok Zrt. Irattár: régi tervrajzok
- Köhler Sándor: Mezőgazdasági magtáros, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1964
- Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012
- Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok Zrt. műemléki védelem alatt álló épületei, Mezőhegyes, 1994
- Békési Élet folyóirat, 1975, 10. évfolyam, 1975/2. szám: TÉNYEK, DOKUMENTUMOK, EMLÉKEK: Perneki Mihály: Mezőhegyes eszmei községgé alakulásának történeti körülményei
- Mezőhegyes honlapja: www.mezohegyes.hu
- Abbey Road Riverside - Conservation Area Appraisal, London, Borough of Barking & Daggersham
www.epiteszforum.hu: Prizma és Magtár - ipari műemlék újrahasznosítása rézzel, 2012
- Füzes Endre: A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984
- Arcanum adatbázis: katonai felmérési térképek; www.mapire.hu
- <http://www.livegreenblog.com/materials/industrial-archaeology-for-new-living-spaces-7856/>
- www.archello.com <http://www.archello.com/en/project/adaptation-former-granary-lofts-gliwice-poland>
- <https://kortarsepiteszet.wordpress.com/2013/12/02/magtár-atalakítása-loft-lakasokká/>

- <http://www.lugio.hu/magtar.htm>
- <http://www.magtarfogado.hu/>
- <http://www.bodvaszilas.hu/telepulesunk/epitett-oeroekseg>
- <http://epiteszforum.hu/futura-magtar-ujrahasznositasa-nomen-est-omen>
- <http://www.arcspace.com/features/herzog--de-meuron/caixa-forum/>
- <http://www.archdaily.com/330863/rotermanns-old-and-new-flour-storage-hga>
- <http://www.mezohegyes.hu/html/havilap/pdf/2009-1.pdf>
- http://www.ovarigazdasz.hu/images/1818-2018/archiv_anyagok/konyvek/BO1/bo1_172-183.pdf
- <http://www.mezohegyes.hu/html/havilap/pdf/2009-1>
- www.menesbirtok.hu/index.php?lang=hu&menu=222&part=2
- Mezőhegyes gazdasági programja, 2015-2019
- www.mezohegyesmenesbirtok.hu
- <http://www.demokrata.hu/cikk/mezohegyes-magara-talalt>

KÉPEK FORRÁSA

1. <http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=031908>
2. www.mamkft.hu
3. postcards.hungaricana.hu : Zempléni Múzeum, Szerencs
4. postcards.hungaricana.hu : : Zempléni Múzeum, Szerencs
5. www.lovasok.hu
6. Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009
7. postcards.hungaricana.hu : : Zempléni Múzeum, Szerencs
8. Mezőhegyes képes albuma, Készítették: Makai Judit, Novák Pál, Szabó Ákos, Balanyi Miklós, Hollós László, dr. Szabó Ferenc, Gyomai Kner nyomda Zrt., 2009
9. www.mapire.eu/hu
10. www.mapire.eu/hu
11. Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012
12. www.mapire.eu/hu
13. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest; 1997
14. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajz, Gazdálkodás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002
<http://www.tankonyvtar.hu/hu/tartalom/tkt/magyar-neprajz-magyar/ch03s04.html> :
 Andrásfalvy Bertalan, Balassa Iván, Égető Melinda, Gráfik Imre, Gunda Béla, Kotics József, Paládi-Kovács Attila, Petercsák Tivadar: Magyar néprajz
 Educatio Társadalmi Szolgáltató Nonprofit Kft.
 Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest; 1997
15. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajzi Lexikon, Akadémiai Kiadó, Budapest; 1997
 Fűzes Endre: A gabona tárolása a magyar parasztgazdaságokban, Budapest, Akadémiai Kiadó, 1984
16. Magyar Tudományos Akadémia Néprajzkutató Intézete: Magyar Néprajz, Gazdálkodás, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1988-2002
17. Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846
18. Agg-teleki Bujanovics Ede: Magtárakról, Pest, 1846

19. www.mapire.eu/hu
20. Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012
21. www.nemzetimuemlek.hu
wikigogo.org
22. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
23. Ménesbirtok Zrt. levéltár
24. Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012
25. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
26. Örökségvédelmi hatástanulmány, Tér és Terület Bt., 2012
27. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok Zrt. műemléki védelem alatt álló épületei, Mezőhegyes,
1994
postcards.hungaricana.hu : Zempléni Múzeum, Szerencs
28. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok Zrt. műemléki védelem alatt álló épületei, Mezőhegyes,
1994
29. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
30. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
31. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
32. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
33. Mezőhegyesi Állami Ménesbirtok Zrt. műemléki védelem alatt álló épületei, Mezőhegyes,
1994
34. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
35. <http://dka.oszk.hu/html/kepoldal/index.phtml?id=038945>: Digitális képtárhely, Ellinger
Ede fotója az elevátor magtárról
<http://www.mezohegyes.hu/html/varosvedok/index.htm#>
Tóth István: Mezőhegyes 200 éve, Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1986
2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
36. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
37. 2015-ös felmérőtábor során készült fényképek
38. <http://www.lugio.hu/magtar.htm>
39. <http://www.lugio.hu/magtar.htm>
40. <http://www.magtarfogado.hu/>

41. <http://neta.itthon.hu/muveszetek-magtara?folderID=1672>
42. <http://www.archello.com/en/project/adaptation-former-granary-lofts-gliwice-poland>
43. <http://www.archello.com/en/project/adaptation-former-granary-lofts-gliwice-poland>
44. <http://hazai.kozep.bme.hu/hu/futura-interaktiv-termeszettudomanyi-elmenykozpont-mosonmagyarovar/#>
45. www.epiteszforum.hu: Prizma és Magtár - ipari műemlék újrahasznosítása rézzel, 2012
46. www.epiteszforum.hu: Prizma és Magtár - ipari műemlék újrahasznosítása rézzel, 2012
47. www.epiteszforum.hu: Prizma és Magtár - ipari műemlék újrahasznosítása rézzel, 2012
<http://inhabitat.com/derelict-east-london-granary-transformed-into-creative-office-spaces-studios/london-granary-barking-7/>
48. www.epiteszforum.hu: Prizma és Magtár - ipari műemlék újrahasznosítása rézzel, 2012
49. <http://www.archdaily.com/330863/rotermanns-old-and-new-flour-storage-hga>
50. <http://www.arcspace.com/features/herzog--de-meuron/caixa-forum/>
<http://mod.crida.net/thesis/S1-2013/uncategorized/ted/>
<http://www.e-architect.co.uk/madrid/caixa-forum>
51. <http://epiteszforum.hu/vita-egy-nyirbatori-epitmenyrol>
<http://muemlekek.info/muemlek/nyirbator-var.php>